

Finanční gramotnost jako nástroj pro snižování zadluženosti domácností

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Ing. Jana Laštůvková

Veronika Čiklová

Brno 2015

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce paní Ing. Janě Laštůvkové za odborné vedení, cenné rady a připomínky a zejména za ochotu a čas, které mi poskytla při zpracování této práce.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci: **Finanční gramotnost jako nástroj pro snižování zadluženosti domácností** vypracovala samostatně a veškeré použité prameny a informace jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s platnou *Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací*.

Jsem si vědoma, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 Autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity o tom, že předmetná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně dne 20. května 2015

Abstract

Čiklová, V. Financial literacy as a tool for reducing the indebtedness of households. Bachelor thesis. Brno: Mendel University in Brno, 2015.

This bachelor thesis deals with the indebtedness of Czech households and the level of financial literacy of the Czech population. The theoretical part describes the development, structure, negative impacts of the indebtedness and, in particular, the main economic factors affecting loans to households. Further work identified relationship between indebtedness and financial literacy and described steps taken to increase financial literacy through financial education. The core of the work is the analysis of the impact of selected factors on household indebtedness. Based on results is predicted future development of the indebtedness of Czech households and also are designed recommendations to increase the financial literacy of Czech households.

Keywords

Indebtedness, credits, households, financial literacy, financial education.

Abstrakt

Čiklová, V. Finanční gramotnost jako nástroj pro snižování zadluženosti domácností. Bakalářská práce. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2015.

Bakalářská práce se zabývá zadlužeností českých domácností a úrovní finanční gramotnosti české populace. V teoretické části je popsán vývoj, struktura, negativní dopady zadluženosti a především hlavní ekonomické faktory ovlivňující úvěry domácnostem. Dále je v práci identifikován vztah mezi zadlužeností a finanční gramotností a jsou popsány podniknuté kroky ke zvyšování finanční gramotnosti prostřednictvím finančního vzdělávání. Jádro práce tvoří analýza vlivu vybraných faktorů na zadluženost domácností. Na základě získaných výsledků je predikován budoucí vývoj zadluženosti českých domácností a jsou navržena doporučení pro zvyšování finanční gramotnosti českých domácností.

Klíčová slova

Zadluženost, úvěry, domácnosti, finanční gramotnost, finanční vzdělávání.

Obsah

1	Úvod a cíl práce	10
1.1	Úvod.....	10
1.2	Cíl práce.....	11
2	Zadluženost domácností	12
2.1	Historie a vývoj zadluženosti v ČR.....	12
2.2	Struktura zadluženosti.....	14
2.2.1	Úvěry na bydlení.....	15
2.2.2	Úvěry na spotřebu.....	17
2.3	Hlavní ekonomické faktory ovlivňující zadluženost.....	17
2.3.1	HDP.....	17
2.3.2	Mzdy.....	18
2.3.3	Nezaměstnanost.....	18
2.3.4	Úrokové sazby.....	18
2.4	Důsledky zadluženosti.....	18
2.4.1	Exekuce.....	19
2.4.2	Osobní bankrot.....	20
3	Význam finanční gramotnosti a vztah se zadlužeností	22
4	Finanční vzdělávání a finanční gramotnost	25
4.1	Strategie a dokumenty vymezující problematiku finanční gramotnosti	25
4.2	Finanční vzdělávání v ČR.....	26
4.2.1	Struktura finančního vzdělávání.....	26
4.2.2	Definice finanční gramotnosti.....	26
4.2.3	Struktura finanční gramotnosti.....	27
4.2.4	Standardy finanční gramotnosti.....	28
4.3	Měření a úroveň finanční gramotnosti české populace.....	28
4.3.1	Průzkum finanční vzdělanosti České bankovní asociace, 2006.....	28
4.3.2	Průzkum finanční gramotnosti pro MF, 2007.....	29
4.3.3	Průzkum finanční gramotnosti pro MF a ČNB, 2010.....	29

4.3.4	Průzkum společnosti Partners Financial Services, a. s., 2011	31
4.3.5	Průzkum ING Pojišťovny, 2011 a 2012	32
4.3.6	Průzkum České spořitelny, 2012	32
4.3.7	Mezinárodní měření finanční gramotnosti OECD, 2012	33
4.3.8	Mezinárodní šetření PISA 2012, 2012	34
4.3.9	Průzkum společnosti Partners Financial Services, a. s., 2013	35
4.3.10	Průzkum společnosti Partners Financial Services, a. s., 2014	35
4.3.11	Průzkum finanční gramotnosti České bankovní asociace, 2015	36
5	Metodika	37
5.1	Regresní analýza.....	37
5.2	Postup při regresní analýze.....	38
5.3	Statistické testy, hypotézy, předpoklady	39
5.4	Vybrané proměnné	40
5.4.1	Předpokládaná znaménka vysvětlujících proměnných.....	41
6	Vlastní práce	42
6.1	Regresní analýza.....	42
6.1.1	Jednorozměrná regresní analýza	42
6.1.2	Vícerozměrná regresní analýza	47
6.2	Budoucí vývoj	52
6.3	Shrnutí výsledků.....	54
6.4	Doporučení pro zvyšování finanční gramotnosti	55
7	Diskuze a závěr	58
8	Literatura	61
A	Použitá data	70

Seznam obrázků

Obr. 1	Úvěry domácnostem (bez cenných papírů, v mil. Kč) Zdroj: Finanční server měšec, studie: Vývoj zadluženosti českých domácností	13
Obr. 2	Porovnání celkové zadluženosti domácností se zadlužením u bank a družstevních záložen v období 2005 – 2014 Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015	14
Obr. 3	Struktura úvěrů na bydlení v období 2005 – 2014 Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015	16
Obr. 4	Vývoj úvěrů v selhání od roku 2005 do roku 2014 Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015	19
Obr. 5	Osobní bankroty v ČR v období 2008 až 2014 Zdroj: Tiskové zprávy Creditreform, s. r. o.	20
Obr. 6	Graf reziduí v závislosti na čase Zdroj: Výstup z programu Gretl	49
Obr. 7	Korelogram reziduí Zdroj: Výstup z programu Gretl	50
Obr. 8	Upravený korelogram reziduí Zdroj: Výstup z programu Gretl	50
Obr. 9	Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2004 až 2014 Zdroj: Český statistický úřad, 2015	52
Obr. 10	Vývoj úrokových sazeb v letech 2004 až 2014 Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015	53

Seznam tabulek

Tab. 1	Struktura a vývoj zadluženosti domácností v ČR v letech 2005 až 2014	15
Tab. 2	Dosažené skóre v jednotlivých zemích a jednotlivých složkách v průzkumu OECD	34
Tab. 3	Předpokládaná znaménka vysvětlujících proměnných	41
Tab. 4	Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná HDP	43
Tab. 5	Srovnání funkčních forem – úvěry a průměrné mzdy	44
Tab. 6	Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná Průměrné mzdy	44
Tab. 7	Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná Nezaměstnanost	45
Tab. 8	Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná Úroková míra	46
Tab. 9	Výchozí model	47
Tab. 10	Upravený model bez proměnné HDP	48
Tab. 11	Upravený model bez proměnných HDP a Mzdy	48
Tab. 12	Korelační koeficienty mezi reziduem a vysvětlujícími proměnnými	49
Tab. 13	Hodnoty VIF vysvětlujících proměnných	51
Tab. 14	Makroekonomická predikce	54
Tab. 15	Data využitá ve vlastní práci, neupraveno	70

1 Úvod a cíl práce

1.1 Úvod

Zadluženost českých domácností je jedním z nejvíce diskutovaných témat posledních několika let. Zejména v období celosvětové hospodářské krize se staly problémy související se zadlužeností vysoce aktuálními. Stále se o této problematice dozvídáme z médií i tisku.

Na zadluženost domácností mohou mít vliv různé faktory. Velkou měrou se na ní podílejí ekonomické aspekty, které ovlivňují veškeré dění v ekonomice a stejně tak rozhodují o tom, jak se budou vyvíjet úvěry domácnostem a jak budou tyto úvěry domácnosti zvládat.

Kvůli konkurenci vznikají na trhu neustále nové společnosti, které jsou ochotny za jistý úrok půjčovat lidem, pokud ti z různých důvodů nemají dostatek hotovosti. To spotřebitelům samozřejmě umožňuje získat produkty a služby, které by si nemohli dlouhou dobu dovolit, ovšem ti většinou nejsou připraveni na situaci, kdy by nebyli schopni splácet.

Tyto společnosti jsou totiž navíc vybaveny moderními znalostmi marketingu, reklamy, psychologie, atd. a jsou mnohdy připraveny nezaláhat a finančně negramotného člověka zbavit nejen peněz, ale i bydlení.

Zadlužování domácností se v posledních několika letech stalo fenoménem a zájem o úvěry ze strany domácností neustále roste. Avšak zadlužení jako takové je v současné ekonomice žádoucím jevem. Co však může činit problém je schopnost domácností své závazky splácet. V případě nesplácení úvěrů se projeví negativní důsledky v podobě exekucí a osobních bankrotů. Právě jejich nárůst vedl k potřebě vytvořit nějaký nástroj, který by tyto jevy, co nejvíce eliminoval. Tímto nástrojem se stala finanční gramotnost, která má sloužit jako prevence před neuváženým rozhodováním spotřebitelů na finančních trzích a chránit je tak před riziky spjatými se zadlužením.

Úroveň finanční gramotnosti se zjišťuje jak po celém světě, tak i v České republice, ale výsledky těchto měření jsou většinou neuspokojivé. Zvýšením úrovně finanční gramotnosti obyvatel by mohlo docházet ke zpomalení či zvrácení trendu rostoucí zadluženosti, respektive předluženosti českých domácností.

Finančně gramotný občan je totiž schopen samostatně se orientovat na složitém finančním trhu, zhodnotit výhodnost různých finančních produktů a ochránit se tak před nástrahami a nežádoucími dopady zadluženosti.

1.2 Cíl práce

Hlavním cílem práce je identifikovat faktory působící na zadluženost českých domácností, posoudit úroveň finanční gramotnosti v ČR a navrhnout doporučení pro její zvyšování.

Dílčí cíle práce je možno formulovat do několika bodů:

- Vymezení pojmu zadluženost domácností, historie a současný stav
- Identifikace vztahu mezi zadlužeností a finanční gramotností, význam finanční gramotnosti pro společnost
- Vymezení pojmu finanční gramotnost a úroveň finanční gramotnosti v ČR na základě již provedených průzkumů
- Identifikace faktorů ovlivňující zadluženost českých domácností a provedení regresní analýzy s vybranými proměnnými
- Shrnutí výsledků a predikce budoucího vývoje zadluženosti na základě provedené analýzy
- Návrh doporučení pro zvyšování úrovně finanční gramotnosti.

2 Zadluženost domácností

Zadluženost domácností by se dala charakterizovat jako situace, kdy se domácnosti dostávají do role dlužníků vůči nějakému finančnímu subjektu. Domácnosti se tedy dostávají do pozice, kdy z různých důvodů jejich příjmy nepostačují ke krytí výdajů, a proto si potřebné zdroje půjčují ve formě úvěrů nebo obdobným způsobem od jiných subjektů.

Důležité je ale zmínit, že **zadlužování** je do určité míry normální a žádoucí jev současné ekonomiky států po celém světě, zatímco **předlužení** je již jevem nežádoucím. Předlužení je dlouhodobě trvající proces, který prochází určitým vývojem a spěje k soukromému bankrotu. Je to vlastně nesplnění platebních povinností dlužníka a spěje k jeho ekonomické a psychosociální destabilizaci. (Sdružení SPES, 2007)

Existují dva druhy zadluženosti, plánovaná a neplánovaná. Pokud domácnosti svou zadluženost plánují, potom jsou k tomuto motivovány snahou o vyhlazování spotřeby v průběhu životního cyklu, což znamená, že domácnosti využívají možnosti vzít si úvěr na pokrytí potřeb v mladším věku, který splácejí z vyšších příjmů vydělaných později. Druhým klíčovým motivem zadlužení je potom investice. Tou může být investice do předmětů dlouhodobé spotřeby nebo do lidského kapitálu, třeba vzdělání. (Lilico, 2010)

Opakem je zadluženost neplánovaná, která nezávisí tolik na vůli dlužníka. Může se jednat o neočekávanou ztrátu zaměstnání, nemoc, neplánované narození dítěte, apod. Takové situace vedou domácnosti k tomu, že jsou ochotny se zadlužit, aby překlenuly krátkodobý výpadek v příjmech nebo aby zmírnily přechod k nižší životní úrovni. Často ale dochází k tomu, že domácnosti špatně odhadnou svoji situaci a zadluží se více, než budou schopny v budoucnu splácet. (Lilico, 2010)

Moralizovat nad současným trendem zadlužování nemá moc smysl, ale je potřeba si uvědomit, že jakékoliv zadlužení se musí vždy rozumně zvážit. Půjčovat by si lidé měli na věci účelné a perspektivní, protože úvěr je dobrý sluha, ale zlý pán. (Martínková, 2003)

2.1 Historie a vývoj zadluženosti v ČR

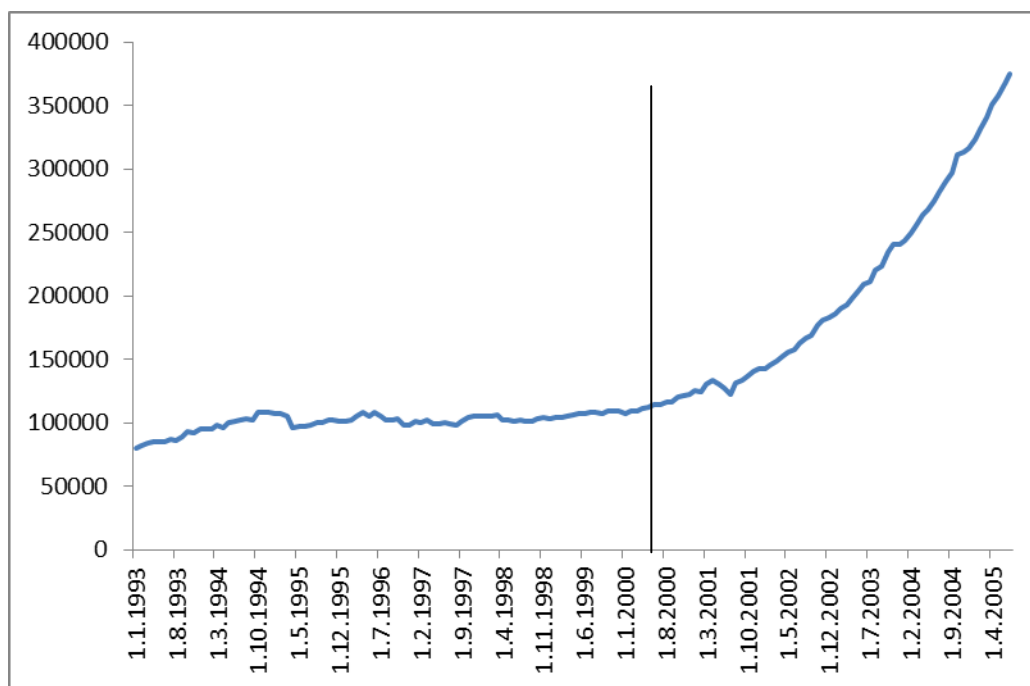
Mnoho autorů označuje zadlužování domácností novodobým fenoménem, neboť ke zlomu v této problematice došlo až na počátku nového tisíciletí, přibližně v polovině roku 2000. (Antoš, 2006)

Pokud se podíváme do historie, tak zjistíme, že zadlužení rodin, jak ho známe dnes, je pojem, který se pojí až s moderní ekonomikou. V období po Druhé světové válce, tedy v letech 1945 až 1990, nehrála zadluženost domácností v českých podmínkách žádnou významnou roli. To bylo způsobeno především nedostatečnou nabídkou, neboť tenkrát v Československé socialistické republice nepůsobila, kromě spořitelny, žádná banka směrem k občanům. (Smrčka, 2007)

Od roku 1990, kdy už byla Česká republika tržní ekonomikou, nebyla česká společnost na oblast přijímání úvěrů v tržním prostředí připravena. Ale díky tomu,

že u nás dlouhodobě přežíval jakýsi „bankovní socialismus“ a zahraniční ústavy přicházely na český trh pomalu, bylo zabráněno mnoha lidským tragédiím a těžkým omylům. (Smrčka, 2007)

Do konce roku 1999 vzrostly úvěry domácnostem 3,4 násobně, ale celý tento nárůst proběhl převážně v období 1990–1994. Od roku 1995 do roku 1999 přibyla na úvěrech jen jedna miliarda.

Obr. 1 Úvěry domácnostem (bez cenných papírů, v mil. Kč)

Zdroj: Finanční server měšec, studie: Vývoj zadluženosti českých domácností

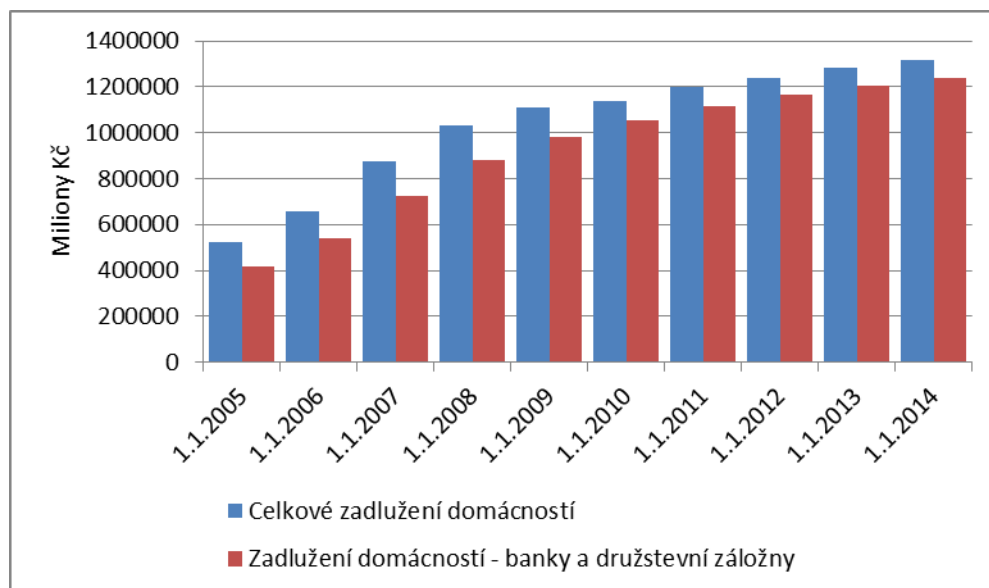
Na uvedeném grafu je jasně vidět změna trendu kolem poloviny roku 2000, kdy nastal již zmiňovaný zlom v zadlužování. Tento téměř exponenciální vývoj může vybízet ke spoustě otázkám.

Jak uvádí Smrčka (2007) příčiny tohoto boomeru byly především makroekonomické. Úrokové míry (základní sazby ČNB) klesly pod dvě procenta p. a., a to vedlo k větší dostupnosti hypoték střední třídě, spotřebitelské úvěry i splátkové prodeje byly dlouhodobě pod 20 procenty RPSN a některé typy úvěrů začínali pod 10 procenty. Dalšími spouštěcími mechanismy růstu zadlužení mohl být růst průměrných reálných mezd nebo optimistická atmosféra směřující domácnosti ke spotřebě.

V období 2000 až 2005 se úvěry zvýšily 3,8násobně a v letech 2006 až 2008 se jejich objem opět zdvojnásobil a je nutno si uvědomit, že tyto růsty proběhly z mnohem vyššího základu než v předchozích letech. (Smrčka, 2010)

K tomuto nárůstu přispěla také legislativní úprava zákona o dluhopisech (zákon č. 190/2004 Sb., o dluhopisech), kde byla v roce 2004 zrušena účelovost u hypotečních úvěrů a banky tak mohly rozšířit své pole působnosti, což způsobilo nárůst hypotečních úvěrů o víc jak polovinu. (Bukač, 2012)

Zadlužení českých domácností u bank a družstevních záložen sleduje Česká národní banka (dále jen ČNB) od roku 1993. Od roku 2005 navíc ve svých statistických eviduje data celkového zadlužení domácností, včetně zadluženosti u ostatních finančních institucí. Tato položka celkovou zadluženost domácností zvyšuje, ovšem je důležité podotknout, že do těchto údajů jsou započítávána pouze data, která jsou ostatními finančními institucemi poskytnuta ČNB. To znamená, že ve skutečnosti je celková zadluženost domácností pravděpodobně ještě vyšší díky dluhům, které se nikam nezaznamenávají a tedy nejsou pro tyto statistiky dostupné. (ČNB, 2015)

Obr. 2 Porovnání celkové zadluženosti domácností se zadlužením u bank a družstevních záložen v období 2005 – 2014

Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015

Jak je vidět na zobrazeném grafu, od roku 2008 dochází ke zpomalení tempa rostoucího zadlužení. To bylo způsobeno hospodářskou krizí, která začala v roce 2007 v USA a v českém finančním systému se projevila až v roce 2008, kdy začala naše ekonomika zpomalovat. (Marková, 2012)

O oslabování tempa zadluženosti od roku 2008 se zmiňuje i Dubská ve své studii (2010) a jako jeden z důvodů uvádí, že banky jsou obezřetnější při hodnocení bonity klienta, který žádá o úvěr a také se snižuje ochota lidí si půjčovat.

Přesto ale výše uvedený graf znázorňuje stále vzestupnou tendenci až do konce roku 2014.

2.2 Struktura zadluženosti

Zadluženost můžeme strukturovat tak, jak to provádí ČNB ve svém systému časových řad ARAD, kde celkové zadlužení domácností člení podle dvou základních hledisek.

Prvním z nich jsou **vykazující subjekty**. Jak bylo již předesláno v předchozí kapitole, ČNB sleduje, zda dluh domácností vzniká u měnových finančních institucí, kterými jsou banky a družstevní záložny, nebo u ostatních finančních institucí, kam dle metodického listu ČNB a Vyhlášky č. 314/2013 Sb. ze dne 17. září 2013, o předkládání výkazů České národní bance osobami, které náleží do sektoru finančních institucí, patří ty subjekty, které v rámci svého podnikání vykonávají činnost týkající se poskytování úvěrů nebo půjček nebo uzavírání smluv o finančním leasingu, faktoringu, spotřebitelském úvěru a financování splátkového prodeje.

Dále rozděluje ČNB zadlužení **podle účelu** použití úvěrů na spotřební úvěry poskytnuté pro osobní účely na spotřebu zboží a služeb, úvěry na bydlení poskytnuté za účelem pořízení či investování do bydlení, včetně stavby a úpravy bytových nemovitostí a ostatní úvěry nezařazené jinde, zejména úvěry poskytnuté OSVČ pro podnikatelské účely. Členění zadluženosti podle tohoto kritéria uvádí následující tabulka.

Tab. 1 Struktura a vývoj zadluženosti domácností v ČR v letech 2005 až 2014

Období	Úvěry na spotřebu v mil. Kč	Úvěry na bydlení v mil. Kč	Ostatní úvěry v mil. Kč	Úvěry celkem v mil. Kč
31. 12. 2014	264359,0	906226,5	145705,7	1316291,2
31. 12. 2013	264125,8	870036,2	147270,0	1281432,0
31. 12. 2012	266063,4	831540,7	143743,5	1241347,6
31. 12. 2011	267763,7	788062,8	144430,4	1200256,9
31. 12. 2010	265616,6	738386,2	132158,3	1136161,1
31. 12. 2009	297315,3	691697,5	119491,2	1108504,0
31. 12. 2008	307528,2	619938,2	107031,7	1034498,1
31. 12. 2007	267204,5	515881,8	92245,3	875331,6
31. 12. 2006	210367,5	375077,3	69991,4	655436,2
31. 12. 2005	182036,4	282662,2	58149,7	522848,3

Zdroj: databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015

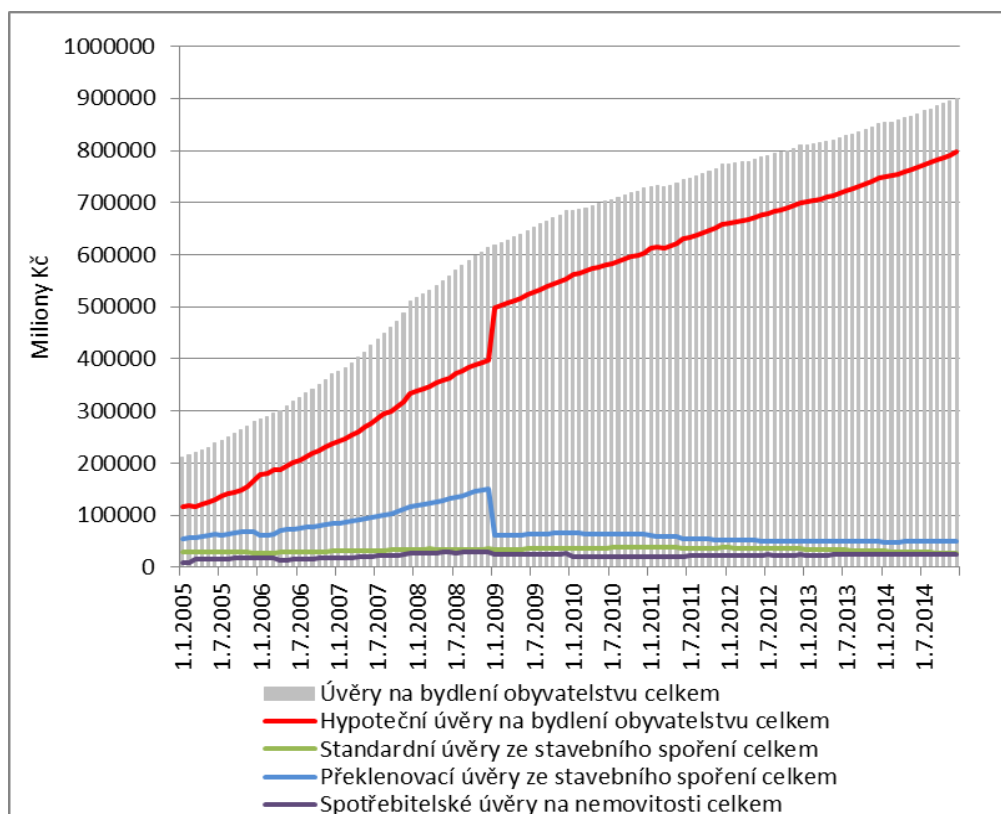
2.2.1 Úvěry na bydlení

Úvěry na bydlení dominují celkové zadluženosti, jak je patrné z tabulky uvedené výše. To potvrzuje i Dubská (2013) ve své studii a uvádí, že ve srovnání s úvěry na spotřebu dokazuje výrazný podíl úvěrů na bydlení tendenci českých domácností ke „zdravým půjčkám“.

Úvěry poskytované domácnostem na řešení jejich bytových potřeb jsou zejména hypoteční úvěry, standardní i překlenovací úvěry ze stavebního spoření a od roku 2002 také spotřebitelské úvěry na nemovitosti. Tyto úvěry jsou poskytovány především bankami a stavebními spořitelny. Nebankovní finanční zprostředkovatelé se na úvěrech na bydlení podílejí výrazně méně. (Dubská, 2010)

Podle statistik ČNB činily koncem září 2014 úvěry na bydlení od ostatních finančních institucí pouze 719,6 mil. Kč, zatímco od bank a družstevních záložen si lidé na bytové potřeby půjčili kolem 901 869,7 mil. Kč.

Bankovní úvěry na bydlení jsou nejvíce taženy hypotečními úvěry, jak graficky znázorňuje obrázek 3. Hypoteční úvěry tvořily na konci roku přes 88 % celkových úvěrů na bydlení a na celkové zadluženosti domácností se podílely z asi 60,5 %.

Obr. 3 Struktura úvěrů na bydlení v období 2005 – 2014

Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015

Po hypotečním boomu, který vyvrcholil koncem roku 2007, začalo zpomalovat vysoké tempo růstu hypotečních úvěrů i celkových úvěrů na bydlení. (Dubská, 2008)

Výkyv v časové řadě hypotečních úvěrů ke konci roku 2008 byl způsoben metodickou změnou ČNB, která zahrnuje do hypotečních úvěrů i část překlenovacích úvěrů ze stavebního spoření, tudíž nejde o žádný skokový nárůst.

Do konce roku 2014 se hypoteční úvěry na bydlení i nadále zvyšují, ale dynamika růstu je nižší. Co se týká vývoje úvěrů ze stavebního spoření a spotřebitelských úvěrů na nemovitosti, tak ty dle obr. 3 spíše stagnují, či klesají.

Podle informací České bankovní asociace (2014) je zájem o úvěry na bydlení podporován rekordně nízkými úrokovými sazbami. V lednu 2015 klesly úroky z hypotečních úvěrů až na 2,34 procenta. (Hrušová, 2015)

2.2.2 Úvěry na spotřebu

Úvěry poskytnuté domácnostem pro osobní účely na spotřebu zboží a služeb zahrnují především debetní zůstatky na běžných účtech, pohledávky bank z karet, účelové spotřebitelské úvěry na zboží a služby a neúčelové spotřebitelské úvěry. (ČNB, 2015)

Spotřebitelské úvěry nemají na celkových úvěrech domácnostem tak značný podíl jako úvěry na bydlení, ale zatímco na úvěrech na bydlení se z největší části podílejí banky, tak v oblasti poskytování spotřebitelských úvěrů hrají velkou roli právě ostatní finanční zprostředkovatelé. Těm nahrává charakter těchto úvěrů, což je kratší doba splatnosti, menší úvěrovaná částka a nižší nároky na bonitu klienta. (Dubská, 2008)

Úvěry na spotřebu jsou nejdražší a banky na nich dosahují nejvyšších marží. Je to z toho důvodu, že klient není nijak omezen v tom, co si za vypůjčené peníze pořídí a také poskytovatelé těchto půjček po nás chtějí velice malé množství informací. U nebankovních zprostředkovatelů nám často postačí jen doklad totožnosti a potvrzení o příjmu. V případě žádosti o spotřebitelský úvěr od banky je vyřizování náročnější a zdlouhavější. (Vybíhal a kol., 2011)

Tento typ úvěrů dosáhl svého vrcholu v roce 2010, kdy se jejich objem u bankovních institucí přehoupl přes 200 mld. korun. Od té doby spotřebitelské úvěry klesají. To může naznačovat, že se lidé začali chovat odpovědněji a berou úvěry pouze v případě, že je skutečně potřebují. Odpadají různé úvěry na novou elektroniku, dovolenou nebo vánoční dárky. (Zavadilová, 2012)

Podle analýz Dubské (2008, 2010) zaznamenávají nebankovní zprostředkovatelé, tedy leasingové společnosti a společnosti splátkového prodeje, skutečné úbytky v této oblasti už od roku 2009, kdy spotřebitelské úvěry klesly meziročně o téměř čtvrtinu, tj. o 33 mld. korun. Zajímavý byl rok 2007, kdy spotřebitelské úvěry od nebankovních finančních institucí tvořily téměř polovinu celkového objemu úvěrů na spotřebu, tj. 128,5 mld. korun (u bank činily tyto půjčky 137,7 mld. korun).

Trh úvěrů na spotřebu byl zřejmě nejvíce zasažen globální krizí. Teplý a kol. (2013) poukazuje zejména na dva faktory působící na pokles dynamiky úvěrů, a to nižší schopnost českých domácností přijímat další závazky a dále také vyšší obezřetnost poskytovatelů, to znamená, že instituce začali půjčovat menšímu množství klientů kvůli jejich vyšší rizikovitosti.

Důsledkem krize je i růst nesplácených úvěrů a počtu exekucí dlužníků, kterému se věnuje kapitola 2.4 – viz dále.

2.3 Hlavní ekonomické faktory ovlivňující zadluženost

2.3.1 HDP

Svačina (2009) vysvětluje, že sklon lidí k zadlužování roste s rostoucím HDP, neboť růst HDP signalizuje větší výkonnost národního hospodářství, což zapříčiňuje růst příjmů obyvatelstva a také růst jejich životní úrovně. Pokud lidé očekávají vyšší

budoucí příjmy, posiluje to jejich ekonomickou sebedůvěru a jsou tak ochotni si více půjčovat. Naopak pokles HDP a propad ekonomiky způsobuje oslabení zájmu o úvěry a také zvýšenou opatrnost bank při jejich poskytování.

2.3.2 Mzdy

Jak už bylo naznačeno, s poptávkou po úvěrech také souvisí výše mzdy. Růst reálných mezd lidem totiž pomáhá půjčky splácet. Roste zájem jak o spotřebitelské půjčky, tak především o úvěry na pořízení vlastního bydlení. V případě zastavení nebo pouze přibrzdění růstu reálných mezd, by lidé utráceli mnohem méně, snížila by se ochota zadlužit se a také by se v mnoha případech snížila i schopnost splácet již poskytnuté úvěry. (Bukač, 2007)

O pozitivním dopadu růstu mzdy na splácení úvěrů se zmiňuje i Syrový (2009). Tvrdí, že vyšší příjmy způsobí, že výše splátek není vůči nim tak vysoká a tvoří tak stále menší část rozpočtu domácnosti, která splácí úvěr.

2.3.3 Nezaměstnanost

Dalším faktorem, který ovlivňuje zadluženost domácností, je nezaměstnanost. S rostoucí nezaměstnaností a vyšším rizikem ztráty zaměstnání se lidé více bojí zadlužovat. V případě, že lidé přijdou o práci, přijdou také o svůj příjem, takže si těžko pořídí úvěr, který nebudou moci splácet. Také banky v případě rostoucí nezaměstnanosti rychle reagují, a to zpřísnováním poskytování úvěrů a zvyšováním nároků na bonitu žadatele o úvěr. Rostoucí nezaměstnanost působí tedy na poskytování nových úvěrů negativně. (Svačina, 2011)

2.3.4 Úrokové sazby

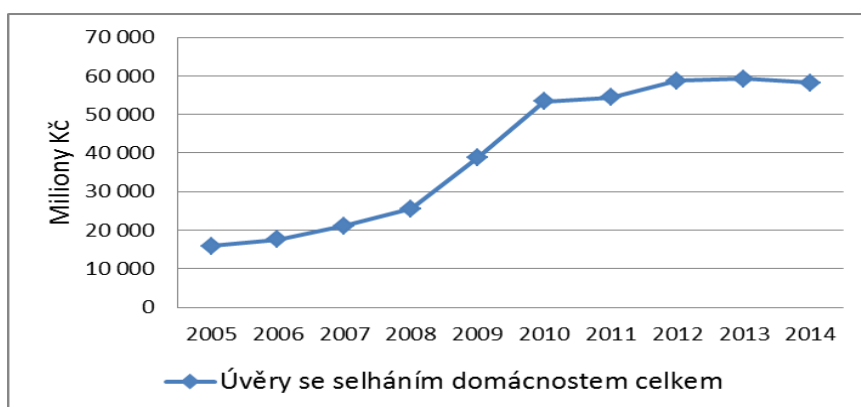
Poskytování úvěrů ovlivňuje samozřejmě také úroková sazba. Čím nižší jsou úrokové sazby, tím si lidé mohou od bank půjčit víc peněz. Především klesající úrokové sazby hypotečních úvěrů motivují domácnosti k čerpání těchto úvěrů. (Hrušová, 2015)

Naopak zvyšování úrokových sazeb činí úvěry dražší a mohou tak více zatěžovat rozpočet domácností. (Zámečník, 2014)

2.4 Důsledky zadluženosti

Se zadlužením jsou spjata i různá rizika. Dlužník by si měl vždy uvědomovat důsledky splácení závazku na svůj finanční rozpočet a v horším případě i důsledky nesplácení úvěru. (Teplý a kol., 2013)

Domácnost se může velmi jednoduše ocitnout v dluhové pasti. Do této situace se dostane v případě, že nestíhá splácet své závazky, její měsíční výdaje jsou zpravidla vyšší než příjmy a další peníze si půjčuje k financování předešlých dluhů. (Dvořák, 2012)

Obr. 4 Vývoj úvěrů v selhání od roku 2005 do roku 2014

Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015

Riziko neschopnosti splácet ilustruje uvedený graf, kde je patrný nárůst nesplácených úvěrů především v období krize mezi roky 2008 až 2010.

Pokud dlužník není schopný své závazky splatit, potom následuje vymáhání dluhů věřiteli, exekuce nebo osobní bankrot.

2.4.1 Exekuce

Nezvládnutí dluhů může vést dříve či později k exekuci. Na základě exekučního titulu má věřitel právo proti dlužníku, a tím je nejčastěji dlužníková povinnost uhradit dlužnou částku a její příslušenství. Exekuční řízení je prováděno soudními exekutory, případně zaměstnanci příslušného exekutorského úřadu. (Vybíhal a kol., 2011)

Podle zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád), lze exekuci provést způsoby, kterými jsou srážky ze mzdy a jiných příjmů, příkázání pohledávky, prodej movitých věcí a nemovitých věcí, postižení závodu, zřízení exekutorského zástavního práva na nemovitých věcech, správa movité věci, pozastavení řidičského oprávnění, vyklizení, odebrání věci, rozdělení společné věci a provedení prací a výkonů.

Exekuce ale nehrozí jen těm, kteří si půjčí u bank či nebankovních institucí. Teplý a kol. (2013) zmiňuje, že zhruba třetinu nařízených exekucí tvoří drobné dluhy, jako jsou různé pokuty, penále či poplatky nebo například upisování různým podvodným prodejčům.

Exekutorská komora České republiky (2014) uvádí, že nařízených exekucí ubývá. V roce 2013 jich bylo 714 000, což bylo o 106 000 méně, než v roce předchozím. Zatím nejvíc jich tuzemské soudy zahájily v roce 2011, jednalo se o 936 000 případů.

Za klesajícím trendem v této oblasti může stát jednak možnost spojování exekucí do jednoho exekučního řízení nebo také stále častější využívání institutu oddlužení jako poslední možnosti záchrany před exekucí. (Finance.cz, 2014)

Smrčka (2010) také upozorňuje, že je stále velmi častá praxe, kdy jsou dlužníci postiženi exekucí jen z toho důvodu, že problém s dluhem ignorují. Právě oblast

exekucí je jednou z těch, kde se velmi prokazatelně projevuje nízká finanční gramotnost.

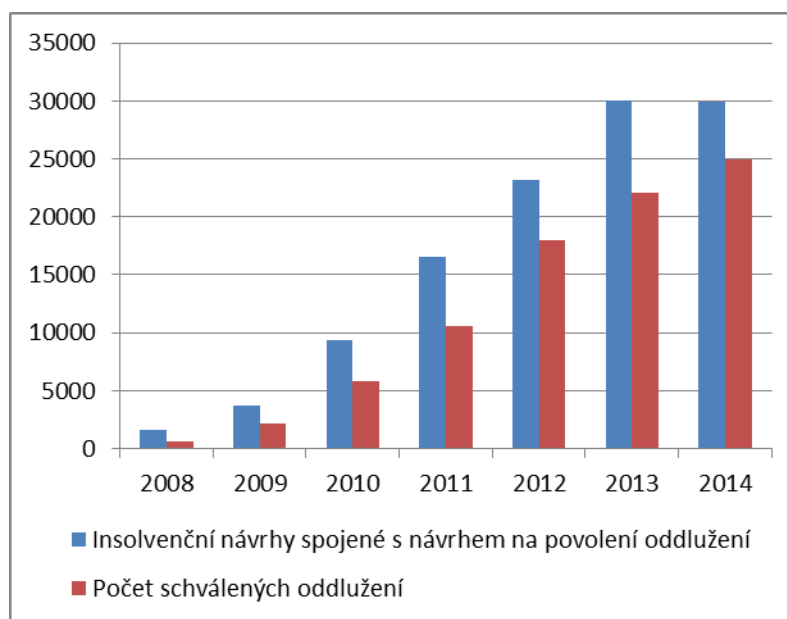
2.4.2 Osobní bankrot

Dalším důsledkem nadměrného a neuváženého zadlužování je rostoucí počet osobních bankrotů. (Teplý a kol., 2013)

Institut oddlužení, mezi lidmi známý spíše jako osobní bankrot, byl zaveden v roce 2008 insolvenčním zákonem, tedy zákonem č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení, který nahradil dosavadní zákon o konkurzu a vyrovnání. Takzvaný osobní bankrot je tedy způsob řešení úpadku pro fyzické osoby, který zohledňuje více než ekonomické aspekty, spíše hlediska sociální, neboť dlužníkovi perspektivu, že po splnění určitých podmínek se na něj začne znovu hledět jako na nezadluženou osobu. (Smrčka, 2010; Insolvenční-zákon.justice.cz, 2015)

Insolvenční zákon umožňuje dva způsoby oddlužení. Prvním z nich je jednorázové zpeněžení majetku dlužníka, druhým potom plnění splátkového kalendáře, kdy dlužník musí během 5 let splatit věřitelům alespoň 30 % dluhu. (Insolvenční-zákon.justice.cz, 2015)

Následující graf zobrazuje růst insolvenčních návrhů spojených s žádostí o oddlužení od roku 2008.

Obr. 5 Osobní bankroty v ČR v období 2008 až 2014

Zdroj: Tiskové zprávy Creditreform, s. r. o.

Zatímco v roce 2008, kdy byl institut oddlužení fyzických osob zaveden, požádalo o oddlužení 1578 osob, tak v roce 2013 stoupl počet návrhů na 30 029. Během let 2011 až 2013 se začínají projevovat důsledky ekonomické krize, kdy dlužníci ne-

mohou dostát svým závazkům a počty žádostí o oddlužení rostou vysokým tempem. (Teplý a kol., 2013; Creditreform, s. r. o., 2011)

V roce 2014 bylo 29967 návrhů na oddlužení, z toho bylo oddlužení povoleno ve 24897 případech. Ve srovnání s rokem 2013 počet žádostí mírně klesl. Vzrostl však počet povolených oddlužení, a to o 13 %. (Creditreform, 2014)

Rostoucí počet osobních bankrotů není sice nic žádoucího, na druhou stranu však pozitivním trendem je posilující finanční gramotnost, informovanost a snaha dlužníků včas řešit svou situaci. Institut oddlužení je možná jedním z faktorů, které snižují počet exekucí, neboť po zapsání dlužníka do insolvenční rejstříku už na něj nemohou věřitelé podávat další exekuční řízení. (Finance.cz, 2014)

3 Význam finanční gramotnosti a vztah se zadlužeností

Za posledních 20 let se svět financí diametrálně změnil. Lidé mají mnohem více svobody, ale s tím souvisí i mnohem větší zodpovědnost. (Kociánová, 2012)

Finanční trh nejen v České republice zažil rozsáhlý rozvoj a v důsledku toho přibývá čím dál více finančních rozhodnutí, které musí člověk učinit. Problémem může být například stárnutí populace, kdy si jedinci musí tvořit mnohem větší úspory pro pokrytí delšího období důchodu a s tím souvisí také přesun rizik ze strany vlád na jednotlivce, neboť mnohé vlády snižují vyplacené důchody. (OECD, 2012)

Se zvyšující se nabídkou finančních produktů a pokrokem v technologiích se spotřebitelům nabízí nové a nové možnosti, a ti potom musí při svém rozhodování zohledňovat mnohem více faktorů, jako jsou poplatky, úrokové míry, výhodnost smlouvy, míru rizika, ale také se musí rozhodovat mezi narůstajícím počtem subjektů, které tyto produkty nabízí. (OECD, 2012)

Zájem o tuto problematiku podpořila také situace ve světě (globální krize), která ukázala, že nedostatečná finanční gramotnost byla jedním z faktorů, který vedl k učinění mnoha finančních rozhodnutí bez dostatečných informací a znalostí.

To potvrdila například zahraniční studie autorů Gerardi, Goette, a Meier s názvem *Financial Literacy and Subprime Mortgage Delinquency* (2010), která se zabývala empirickou analýzou finanční gramotnosti a nesplácení hypotečních úvěrů, kde byla objevena korelace mezi jednou složkou finanční gramotnosti, konkrétně numerickou schopností, a neschopností dlužníků splácet hypotéku.

Také Eva Zamrazilová, tehdejší členka bankovní rady ČNB (2010) uvedla, že finanční krize umocnila význam finanční gramotnosti.

Existuje mnoho dalších studií, které se zabývají významem a přínosy finanční gramotnosti, a ve kterých byla například prokázána souvislost finanční gramotnosti s blahobytem domácností. (Cole a kol., 2011) Jiné studie taky dokazují, že lidé s vyšší úrovní finanční gramotnosti, dokáží lépe hospodařit s penězi, plánovat, spořit na důchod (Bernheim a kol., 2001) nebo také činit rozumnější finanční rozhodnutí a vykazují lepší ekonomické chování (Lusardi, Mitchell, 2013), které by podle autorů mohlo pozitivně ovlivňovat ekonomický blahobyt.

V současné době vznikají v různých zemích studie (Lusardi, Tufano, 2009; Disney, Gathergood, 2011), které zkoumají vliv finanční gramotnosti na zadlužení či předlužení domácností. V americké studii (Lusardi, Tufano, 2009) je zkoumán vztah mezi finanční gramotností a předlužeností, kde autoři dokonce používají termín „debt literacy“, tedy dluhová gramotnost, který popisují jako součást celkové finanční gramotnosti. V rámci této studie byl proveden průzkum mezi Američany, kteří měli na základě svého vlastního uvážení posoudit, jaký je rozsah jejich zadlužení, či se nachází ve stavu předluženosti. Stejně tak byla zkoumána otázka finanční gramotnosti, kdy respondenti měli sami ohodnotit svoji úroveň v této oblasti. Výsledky tohoto výzkumu ukázaly korelaci mezi finanční gramotností a za-

dlužeností, kdy jedinci s nižší úrovní finanční gramotnosti uvedly, že je jejich dluhové zatížení nadměrné nebo naopak kvůli jejich menším znalostem nedokázali posoudit jejich zadlužení.

Tímto výzkumem byli inspirováni i britští autoři Disney a Gathergood (2011), kteří ve své studii také zkoumali vliv finanční gramotnosti na zadluženost domácností. Mezi britskými spotřebiteli byl proveden průzkum, který se tentokrát opíral o objektivní data, neboť autoři měli k dispozici finanční údaje např. o úvěrových nedoplatcích a dlužných částkách jednotlivých respondentů, a tak nebyla studie postavena jen na subjektivním vnímání úrovně zadluženosti či předluženosti dotazovaných. Ze závěrů opět vyplynula souvislost, že lidé s nižší úrovní finanční gramotnosti čelí vyšší pravděpodobnosti předlužení.

Navíc byly v těchto výzkumech odhaleny korelace např. mezi věkem respondenta a jeho finančními znalostmi, kde nejhůře dopadli respondenti ve věku 65+, po nich mladí lidé a nejlépe si vedla střední věková kategorie. (Lusardi, Tufano, 2009). Také byl zjištěn vztah mezi zvyšujícím se počtem dětí v domácnosti a rostoucím zadlužením. (Disney, Gathergood, 2011)

Kromě přínosů finanční gramotnosti pro samotné jedince, je orientace v oblasti financí důležitá pro ekonomickou a finanční stabilitu, neboť informovaný spotřebitel se dokáže lépe rozhodnout a vyžaduje kvalitnější služby, což podporuje hospodářskou soutěž na trhu. U finančně gramotných občanů se nepředpokládají nečekané reakce při různých situacích na trhu a naopak se předpokládá, že budou zvládat lépe rizika, kterým budou vystaveni. „Všechny tyto faktory vedou k zefektivnění sektoru finančních služeb a pravděpodobně též k menším nákladům vynaložených na regulační a kontrolní opatření v oblasti financí. Nakonec mohou také pomoci snížit vynakládané prostředky státu (a daně), jejichž cílem je pomoci těm, kteří učinili nerozumná finanční rozhodnutí, nebo těm, kteří vůbec žádná finanční rozhodnutí neučinili.“ (OECD, 2012)

Důvodů, proč je potřeba zvyšovat finanční gramotnost a finančně se vzdělávat, je mnoho. Publikací, která se těmito důvody zabývá a poskytuje vyčerpávající přehled studií, je *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*, vydaná Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD, 2005), která slouží jako podklad pro další činnosti OECD a navrhuje řadu doporučení v oblasti finančního vzdělávání.

Na základě odborných prací a mezinárodních studií lze konstatovat, že mezi finančním vzděláváním a jeho výsledky existuje přímá příčinná souvislost a že tedy vyšší úroveň finanční gramotnosti může vést k pozitivní změně chování.

Ovšem je důležité si uvědomit, že „Zlepšená ochrana spotřebitele a finanční gramotnost nemůže být kouzelným proutkem na řešení zadluženosti domácností, může však představovat preventivní opatření, která pomáhají vyhnout se nejhoršímu finančnímu zneužití spotřebitele.“ (Dvořáková, Smrčka, 2011)

Tvrzení, že finanční vzdělávání podporuje prevenci proti předlužení, uvádí i autorky Hesová a Zelendová. (2011)

Prevenci proti předlužení má ve svých prioritních oblastech zakomponován i jeden ze strategických dokumentů v ČR a to, Národní strategie finančního vzdělá-

vání (dále jen NSFV), kde se uvádí že, uvědomění potřeby předcházet neuváženému zadlužování pramenilo z vysoké dynamiky rostoucí zadluženosti a také ze zvyšujícího se počtu exekucí v důsledku rostoucího počtu domácností, které nebyly schopny splácet. (Ministerstvo financí, 2010)

4 Finanční vzdělávání a finanční gramotnost

Pojem finanční gramotnost se v souvislosti se zadlužeností domácností již několikrát objevil, především v části exekucí a osobních bankrotů. Proto se tato kapitola bude hlouběji zabývat problematikou finanční gramotnosti a finančního vzdělávání občanů v České republice jako možné prevence před riziky a negativními důsledky zadlužování.

4.1 Strategie a dokumenty vymezující problematiku finanční gramotnosti

Na přelomu nového tisíciletí vyvstala nejen v ČR potřeba zvyšování finanční gramotnosti. Vznikající obavy vlád různých zemí z důsledků nedostatečné finanční gramotnosti vedly k tomu, že v roce 2002 zahájila **Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj** (Organisation for Economic Cooperation and Development, dále jen OECD) rozsáhlý **projekt zaměřený na finanční vzdělávání**. (OECD, 2012)

Odrasovým můstkem projektu **bylo přijetí doporučení k finančnímu vzdělávání radou OECD**. V tomto dokumentu s názvem Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness bylo definováno finanční vzdělávání jako „proces, v jehož průběhu si jedinci zlepšují své schopnosti porozumět finančním produktům, konceptům a rizikům a s pomocí získaných informací, jejich vysvětlení a/nebo objektivních doporučení rozvíjejí své schopnosti, dovednosti a jistotu. To vše pak vede k tomu, že se stávají uvědomělejšími v oblasti finančních rizik a příležitostí, činí informovaná rozhodnutí, vědí, kam se obrátit pro pomoc či radu a dokáží podnikat další účinné kroky k tomu, aby zlepšili a udrželi svou finanční situaci.“ (OECD, 2005)

V návaznosti na aktivity OECD bylo koncem roku 2005 vládou ČR přijato **Usnesení č. 1594/2005 O zlepšení podmínek v bankovním sektoru**, kterým vláda uložila především vytvořit Expertní pracovní skupinu pro finanční sektor složenou ze zástupců finančních institucí, spotřebitelských organizací, Ministerstva financí a Ministerstva průmyslu a obchodu, připravit systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. (Psfv.cz, 2014)

Ministerstvo financí (dále jen MF) na to reagovalo vydáním **Rámcové politiky v oblasti ochrany spotřebitele na finančním trhu**, ve které byly stanoveny tři základní pilíře:

- „prvním je informovanost spotřebitele, tj. zajištění adekvátních informací poskytovaných pracovníky s odpovídající odborností,
- navazujícím pilířem je oblast finanční gramotnosti, umožňující spotřebiteli si informaci správně zpracovat, vyhodnotit a provést na finančním trhu konkrétní rozhodnutí,

- třetím pilířem je zajištění adekvátního postavení spotřebitele ve vztahu k distributorům finančních produktů a služeb.“ (Psfv.cz, 2014)

Potřebná opatření byla dokončena v roce 2007 v podobě třech klíčových dokumentů. Strategie finančního vzdělávání, která byla později aktualizována a schválena vládou pod názvem **Národní strategie finančního vzdělávání** (2010) popisuje celkovou koncepci finančního vzdělávání v ČR, navazující dokument **Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách** (2007) obsahuje podrobnosti o způsobu implementace do výuky a jeho součástí jsou také **Standardy finanční gramotnosti**. (Dvořáková, Smrčka, 2011)

4.2 Finanční vzdělávání v ČR

Finanční vzdělávání je dlouhodobým procesem a slouží jako nástroj pro zvyšování finanční gramotnosti. Kvůli nedostatku znalostí v oblasti osobních financí v minulosti a neustálému vývoji finančního trhu se stala finanční gramotnost jedním ze základních pilířů ochrany spotřebitele na finančním trhu. Hlavním koordinátorem finančního vzdělávání v ČR je Ministerstvo financí, které řídí také Pracovní skupinu pro finanční vzdělávání. (MF, 2014)

Zásadním dokumentem, o který se opírá systém finančního vzdělávání v ČR, je vládou schválená Národní strategie finančního vzdělávání.

4.2.1 Struktura finančního vzdělávání

Přístup ke vzdělávání žáků a dospělých je rozdílný, a protože by měl proces finančního vzdělávání České republiky zasáhnout všechny občany, byla pro tyto účely stanovena dvoupilířová struktura. (MF, 2010)

Tato struktura vymezuje **vzdělávání počáteční**, kterým se rozumí vzdělávání od předškolního až po vysokoškolské a jeho garantem je stát, zejména prostřednictvím MŠMT. Odbornou podporu implementace tohoto vzdělávání zajišťuje MF a ČNB. Druhým pilířem je potom **další vzdělávání**, které zahrnuje vzdělávací aktivity, někdy označované jako celoživotní vzdělávání a je zaměřeno na dospělé spotřebitele finančních produktů a služeb. (MF, 2010)

4.2.2 Definice finanční gramotnosti

S ohledem na události v posledních letech, začala být finanční gramotnost stále více diskutovaným tématem. Pro potřeby řešení této problematiky bylo proto nezbytnou nutností stanovit jednotnou definici tohoto pojmu.

„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“ (MF, 2010)

Na této podobě definice finanční gramotnosti se na základě vzájemných konzultací shodly rezorty Ministerstva financí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva průmyslu a obchodu a Česká národní banka. Cílem takto stanovené definice je zajistit provázanost a konzistentnost činností veřejného i soukromého sektoru v oblasti finančního vzdělávání. (MF, 2010)

Na celosvětové úrovni finanční gramotnosti a vzdělávání plní důležitou roli již zmiňovaná OECD, jejímž cílem je rozšiřování povědomí o této problematice. Následující definice byla stanovena pro účely mezinárodního výzkumu PISA 2012, kterého se účastnilo 68 zemí a bylo tak nezbytností určit jednotnou pracovní definici pro toto šetření.

„Finanční gramotnost zahrnuje znalost a porozumění finančním konceptům a rizikům, dále dovednosti, motivaci a sebedůvěru potřebnou pro uplatnění těchto znalostí a porozumění s cílem činit efektivní rozhodnutí v různých situacích souvisejících s financemi, zlepšit finanční situaci jedince či celé společnosti a umožnit zapojení do ekonomického života.“ (OECD, 2012)

Finanční gramotnost se řadí pod ekonomickou gramotnost, kterou více specializuje. Její nedílnou součástí jsou také makroekonomické a daňové aspekty, které zahrnují hlavně orientaci v jednotlivých ekonomických vztazích, chápání makroekonomických veličin jako je HDP, inflace, úroková míra aj., povědomí o daňovém systému a roli daní. „Finanční gramotnost jako součást ekonomické gramotnosti formuluje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje, které by měl občan mít, aby se dokázal uplatnit v současné společnosti.“ (MF, 2010)

4.2.3 Struktura finanční gramotnosti

Podle Národní strategie finančního vzdělávání (MF, 2010) je definice finanční gramotnosti strukturovaná a obsahuje tři složky, kterými jsou gramotnost **peněžní, cenová a rozpočtová**.

- „Peněžní gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi a dále správu nástrojů k tomu určených (např. běžný účet, platební nástroje apod.)
- Cenovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci.
- Rozpočtovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu osobního/rodinného rozpočtu (např. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle a rozhodovat o alokaci finančních zdrojů) a zahrnuje i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska. Rozpočtová gramotnost zahrnuje vedle výše popsané obecné složky také dvě složky specializované: správu finančních aktiv (např. vkladů, investic a pojištění) a správu finančních závazků (např. úvěrů nebo leasingu). To předpokládá v obou případech orientaci na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb, schopnost mezi sebou jednotlivé produkty či služby porovnávat a volit ty nejhodnější s ohledem na konkrétní životní situaci.“ (MF, 2010)

S finanční gramotností také dále úzce souvisí gramotnost **numerická, informační a právní**. Numerická gramotnost se vyznačuje především schopností využívat matematický aparát při řešení matematických úloh souvisejících s financemi. Gramotnost informační se chápe jako schopnost člověka najít, používat a hodnotit informace v kontextu. V souvislosti s informační gramotností využívá Vybíhal a kol. (2011) také pojem gramotnost **mediální**, která zahrnuje kompetence k orientaci v mediálním prostředí a schopnost člověka jednotlivým druhům mediálních sdělení přiřadit správnou míru aktuálnosti, důvěryhodnosti a závažnosti. A nakonec právní gramotností se rozumí orientace v právním systému, přehled o právech a povinnostech a také možnostech, kam se případně obrátit o pomoc. (MF, 2010)

4.2.4 Standardy finanční gramotnosti

Uvedená definice a její struktura se stala východiskem pro Standardy finanční gramotnosti, které jsou součástí Systému budování finanční gramotnosti na základních a středních školách. (Hesová, Zelendová, 2011)

Tyto standardy stanovují: „...ideální úroveň FG pro různé cílové skupiny, resp. cílový stav finančního vzdělávání pro různé stupně vzdělávání...slouží jako východisko při tvorbě konkrétních vzdělávacích programů a aktivit směřujících k rozvoji a zvyšování úrovně FG žáků a dospělé populace (u dalšího vzdělávání).“ (Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách, 2007)

Dvořáková a Smrčka (2011) zjednodušeně vysvětlují, že standardy popisují konkrétní znalosti a dovednosti, kterých by mělo být v příslušné cílové skupině dosaženo. Dále také tvrdí, že kromě využití těchto standardů v samotném vzdělávání, je další možností využití oblast měření finanční gramotnosti, kdy standard představuje základní benchmark, se kterým pak mohou být výsledky měření porovnávány.

Hlavní okruhy standardů jsou čtyři a zahrnují peníze, hospodaření domácností, finanční produkty a práva spotřebitele. (Dvořáková, Smrčka, 2011)

4.3 Měření a úroveň finanční gramotnosti české populace

4.3.1 Průzkum finanční vzdělanosti České bankovní asociace, 2006

Na jaře roku 2006 provedla Česká bankovní asociace zřejmě první průzkum finančního vzdělávání v rámci Projektu finančního vzdělávání bankovních klientů. Z tohoto šetření vyplynulo, že finanční znalosti českých občanů nejsou velké a odráží se v neefektivním rozhodování domácností i jednotlivců. Lidé v ČR se prioritně snaží zvýšit příjem a snížit výdaje, plánování a investování bylo až na dalším místě. 91 % dotázaných rozhoduje o svých osobních financích samo, bez pomoci odborníků, přičemž téměř polovina (48 %) se v konkrétních finančních produktech a službách nevyzná. (Česká bankovní asociace, 2006)

4.3.2 Průzkum finanční gramotnosti pro MF, 2007

V návaznosti na předchozí průzkum ČBA z roku 2006 zadalo Ministerstvo financí společnosti STEM/MARK, a. s. zpracování výzkumu finanční gramotnosti. Hlavním cílem bylo zjistit, jaké úrovně dosahuje finanční gramotnost mezi českými občany, a jaká je potřeba rozvíjet vzdělávání v oblasti financí. (Psfv.cz, 2014; MF, 2010)

Kvantitativní výzkum byl prováděn mezi dospělou populací (18+) prostřednictvím osobních rozhovorů s pomocí dotazníku, kterých se zúčastnilo 811 respondentů. (MF, 2007)

Z výzkumu vyplynulo několik hlavních závěrů:

- největší část respondentů ohodnotila svou úroveň finanční gramotnosti známkou 3 (tedy průměrně), přičemž 3/4 dotázaných považovalo vzdělávání v oblasti financí za důležité
- finanční vzdělávání dospělých by měl podle 42 % dotázaných zajišťovat stát, podle 37% finanční instituce a podle 10 % nestátní nezisková organizace
- většina (81 %) respondentů tvrdila, že ve škole nezískala znalosti pro oblast financí a skoro všichni (93 %) by souhlasilo s vyučováním základních pojmů na středních školách
- během výzkumu byl objeven vztah, že s vyšším stupněm vzdělání a tím i příjmem, roste schopnost peníze ukládat do banky nebo investovat (STEM/MARK, 2007; MF, 2007)

Přestože byl průzkum zaměřen na subjektivní hodnocení respondentů, poukázal na nezbytnou potřebu systematického rozvoje finančního vzdělávání českých občanů a byl základem pro další, tentokrát objektivnější, měření úrovně finanční gramotnosti. (MF, 2010)

4.3.3 Průzkum finanční gramotnosti pro MF a ČNB, 2010

V roce 2010 připravilo MF společně s ČNB měření, které mělo za úkol zmapovat úroveň finanční gramotnosti české populace na základě objektivních znalostí v oblasti financí. Průzkum provedla opět společnost STEM/MARK, a. s. s cílem zjistit, nakolik dokáží lidé využívat své znalosti v praxi a jaké je jejich chování a postoje ve vztahu k rodinným financím, úsporám a zajištění. (Psfv.cz, 2014)

Měření zahrnovalo šest tematických okruhů, a to domácí finance, vytváření rezerv, finanční produkty, chování a zvyklosti ve světě financí, znalosti ze světa financí a smlouvy a stížnosti. Pokrývalo tak všechny složky finanční gramotnosti i všechna témata standardů finanční gramotnosti dospělého občana. (Hradil, 2010)

Domácí finance:

- 92 % dotázaných má přibližnou představu o tom, kolik má peněz okamžitě k dispozici

- 37 % respondentů si pravidelně sestavuje rozpočet, přičemž asi tři čtvrtiny z nich sledují jeho dodržování a 64 % z těch co rozpočet sestavují, plánuje své výdaje alespoň na měsíc dopředu
- V případě ztráty zaměstnání je 43 % zajištěno na dobu 3 měsíce a více, 63 % na 1 měsíc, 23 % nedokázalo vůbec odpovědět

Vytváření rezerv:

- 60 % lidí si pravidelně odkládá část svých příjmů jako rezervu
- Rezervy pro případ ztráty příjmu si vytváří třetina (35 %), jako zajištění na stáří si tyto rezervy tvoří asi 60 %
- Nejčastěji hodlají lidé své potřeby v důchodu financovat z důchodu, penzijního připojištění nebo z úspor, celá třetina dotázaných o svém zajištění na stáří dosud nepřemýšlela
- Tvoření rezerv na nepředvídatelné výdaje roste se vzděláním a příjmem

Finanční produkty:

- U většiny produktů jsou klíčovým zdrojem informací zaměstnanci na pobočce, přitom alespoň ze dvou zdrojů informací vychází při výběru produktu více jak 90 % respondentů
- Rozdíl mezi debetní a kreditní kartou zná ve skutečnosti pouze 25 % lidí
- Rizika spojená se zneužitím karty si uvědomuje 87 % držitelů debetní karty, přičemž 85 % respondentů by reagovalo správně při odcizení karty
- Při výběru spotřebitelského úvěru zohledňuje největší počet respondentů, tedy 80 % zátěž pro rozpočet (měsíční splátku), 71 % úrokovou sazbu, pouze 61 % celkové náklady na úvěr (RPSN) a jen 58 % zohledňuje jak měsíční splátku, tak celkové náklady na úvěr

Chování a zvyklosti ve světě financí

- 65 % platí včas své účty, 51 % sleduje svoji finanční situaci a 54 % dříve než si něco koupí, zvažuje, zda si to může dovolit
- V případě obtížné finanční situace má 51 % připraveno řešení a to nejčastěji takové, že by omezili výdaje nebo vybrali úspory
- Při zjištění o neschopnosti zaplatit splátku by 64 % respondentů informovalo svého věřitele, lidé, kteří by tak neučinili, uváděli důvod, že by čekali na upomínku nebo by se snažili peníze sehnat

Znalosti ze světa financí

- 81 % respondentů ví, že jsou vklady v bankách pojištěny, do jaké výše ví už jen necelá pětina z nich
- 60 % ví, co v praktickém životě znamená inflace, ale jen 28 % určilo správný interval inflace v minulém roce

- Pouze 32 % ví, co znamená zkratka RPSN a ještě mnohem méně, jen 17 % z celkového počtu respondentů dokáže tuto zkratku rozepsat
- Správně spočítat úročení dokáže 17 % dotázaných a z toho třetina zná rozdíl mezi p. m. a p. a.

Smlouvy a stížnosti

- 36 % si smlouvu na místě pečlivě přečte a na nejasnosti se zeptá
- Finanční produkt reklamovalo asi jen 6 % lidí a ti, kteří si nikdy nestěžovali, by se s reklamací nejčastěji obrátili na vedení dané finanční instituce
- 12 % se setkala s pojmem rozhodčí doložka

(Hradil, 2010; Svatošová, 2010; STEM/MARK, 2010)

4.3.4 Průzkum společnosti Partners Financial Services, a. s., 2011

V srpnu 2011 byl pro společnost Partners realizován průzkum společností Mind-Bridge Consulting, v rámci něhož byla ve třech věkových kategoriích zkoumána orientace ve finančních pojmech, produktech a službách (otázky se týkaly například RPSN nebo prostředků ze stavebního spoření).

Zjištěné výsledky byly zpracovány pomocí tzv. indexu finanční gramotnosti (IFG), který se počítal za každého respondenta individuálně a byl založen na rozdílu správných a chybných odpovědí. Index byl poté zprůměrován za celou věkovou skupinu. Nejlépe dopadla střední generace ve věku 35 až 50 let (IFG = 4,73) s velkým nárůstem před nejmladší generací 15 až 25 let (IFG = 1,58). Nejhuře dopadli senioři ve věku 60 a více let (IFG = 1,10).

V průzkumu také měli jednotlivé věkové kategorie ohodnotit úroveň svých znalostí týkajících se finanční gramotnosti a také úroveň zbylých dvou věkových skupin. Na desetibodové stupnici (10 je nejlépe) hodnotila nejmladší skupina své znalosti na 4,2 bodů, lidé ve střední kategorii na 6,4 a nejstarší respondenti viděli sami sebe na 4,1 bodů. Ostatní generace pak hodnotily tu nejmladší známkou 4,73, střední 6,94 a seniory známkou 3,61.

Vlastimil Divoký, marketingový ředitel Partners, k tomu dodává: „...nejvíce však přeceňuje nejstarší generace tu nejmladší. Senioři jsou přesvědčeni, že nejmladší lidé se ve finančních produktech a termínech vyznají mnohem lépe, což ovšem není pravda...možná i proto se někteří senioři stávají doslova obětmi nebankovních půjček a nevýhodných nákupů mladých prodejců, kterým obecně více důvěřují z hlediska znalosti finanční problematiky.“

Z výsledků výzkumu také vyplynulo, že nejmenší zájem o finance mají právě senioři a dále také lidé z nízkopříjmových skupin nebo lidé žijící sami. Tento zájem vidí Divoký jako ohrožující faktor, neboť kvůli své neznalosti mohou mnohem snadněji padnout do rukou podvodníkům či lichvářům a ocitnout se tak v dluhové pasti.

Posledním důležitým zjištěním pak byla pozitivní korelace, kdy se s rostoucím čistým měsíčním příjmem zvyšuje finanční gramotnost. (Denfinancnigramotnosti.cz, 2011)

4.3.5 Průzkum ING Pojišťovny, 2011 a 2012

ING Pojišťovna provedla v roce 2011 mezinárodní studii ve 12 zemích Ameriky, Evropy a Asie, kde Česká republika skončila až na 10. místě v žebříčku.

Podle průzkumu mají Češi vysoké finanční sebevědomí. Třetina lidí tvrdila, že to s financemi umí, přitom ve skutečnosti jim rozumí jen 21 %. Správně spočítat úroky si dokázalo 43 % a v otázkách ohledně úvěrů si správně vedlo 46 % respondentů. V mezigeneračním srovnání byla nejlepší věková skupina 20-34 let, kde výborné znalosti projevilo 44 % dotázaných. Překvapivým zjištěním bylo, že lidé s ekonomickým vzděláním tvořili více než pětinu nejhůře finančně vzdělaných respondentů. Účty platí včas 78 % Čechů, rozpočet si potom tvoří celé tři čtvrtiny domácností a jeho dodržování uvedlo 67 % z nich.

Generální ředitelka ING Pojišťovny ČR/SR Renata Mrázová dodala: „Podle průzkumu mají finanční rezervu tři čtvrtiny Čechů, polovina by s penězi vyžila 3 a více měsíců. Tato tendence je zřejmě důsledkem krize, která nás přiměla šetřit a myslet i na horší časy.“ (Ingpojistovna.cz, 2011)

V roce 2012 realizovala ING Pojišťovna další mezinárodní průzkum, který tentokrát vypracovala v deseti evropských zemích. Češi se umístili na čtvrtém místě, ačkoliv jejich finanční znalosti klesly a oproti předchozímu roku financím rozumělo jen 14 % respondentů.

„Finanční vzdělanost klesá nejen u nás, ale v rámci celého kontinentu. V roce 2011 spadalo do kategorie se špatnými, případně základními finančními znalostmi 80 % Evropanů, v současné době je to již 86 % obyvatel Evropy,“ doplňuje Renata Mrázová

Největším problémem, který odhalila tato studie, bylo spoření a úvěry. S těmi si poradí jen 40 % lidí. U složitějších logických příkladů na úroky propadlo až 90 % Čechů. Naopak dobře si Češi vedli při tvoření rezerv na nečekané události. 77 % si tvoří aspoň nějakou finanční rezervu a 55 % respondentů má rezervu na pokrytí tří měsíčních výdajů. (Ingpojistovna.cz, 2012)

4.3.6 Průzkum České spořitelny, 2012

S cílem co nejefektivněji nastavit konkrétní aktivity banky v oblasti CSR (Corporate Social Responsibility) strategie si Česká spořitelna nechala začátkem roku 2012 udělat výzkum úrovně finanční gramotnosti v České republice společností Millward Brown mezi 1002 respondenty.

Z dosažených výsledků vyplynulo, že finanční zodpovědnost české populace je velmi vysoká. Celých 84 % dotazovaných uvedlo, že mají představu o tom, kolika penězi disponuje jejich domácnost, a že své účty platí včas. Naopak zájem o vzdělávání v oblasti financí projevilo pouze 43 % a také se zjistily značné mezery ve znalostech finančních produktů, kde respondenti dosáhli skóre 31 ze 100. O informace

se dospělí zpravidla začnou zajímat až ve chvíli, kdy musí řešit konkrétní finanční problém. Lidé ve výzkumu uvedli, že oblasti, ve kterých by si nechali poradit, jsou hlavně investice, úvěry, půjčky a hypotéky a plných 38 % uvedlo, že nepotřebuje radu v žádné z finančních oblastí.

Nepříznivou finanční situaci řešila v uplynulém roce až čtvrtina dotázaných a celých 40 % lidí nemá peněžní rezervy ani na období tří měsíců.

Sebevzdělávání v oblasti financí nevěnuje žádný čas více jak polovina respondentů (57 %) a zbytek, pokud se financím věnuje, tak jako hlavní zdroj informací využívá zejména své blízké, na druhém a třetím místě využívají pracovníky a letáky bank a dále potom z médií nejvíce čerpají z denního tisku a internetu.

Celkové skóre, kterého respondenti v tomto průzkumu dosáhli, bylo potom 35 ze 100.

„Z kombinace skóre finanční zodpovědnosti a zájmu o oblast financí vyplynulo, že pokud lidé mají dostatek informací, jsou schopni se chovat finančně velmi zodpovědně. Informace však příliš nevyhledávají a zájem o finanční vzdělání mezi Čechy končí zároveň s koncem školní docházky,“ uvedla Petra Průšová, ředitelka Millward Brown ČR.

Závěrem celého výzkumu bylo, že potřeba finančního vzdělávání je důležitá zejména u mladých ve věku 15 - 19 let, lidí s nižšími příjmy a bez vysokoškolského vzdělání. (Simar.cz, 2012)

4.3.7 Mezinárodní měření finanční gramotnosti OECD, 2012

V roce 2012 uskutečnila OECD mezinárodní studii měření finanční gramotnosti. Tohoto pilotního projektu, který se zabýval znalostmi, chováním a postoji v oblasti financí dospělých občanů 14 zemí, se zúčastnila i Česká republika. (mfcr.cz, 2012)

Dotazník byl sestaven tak, aby mohl být použit k zachycení finanční gramotnosti lidí z velmi různých prostředí. Testování se kromě ČR zúčastnily země Albánie, Arménie, Estonsko, Německo, Maďarsko, Irsko, Malajsie, Norsko, Peru, Polsko, Jižní Afrika, Velká Británie a Britské panenské ostrovy.

- **Finanční znalosti** – Dotazník obsahoval celkem 8 otázek týkajících se finanční znalostí. OECD stanovila, že při zodpovězení alespoň 6 otázek správně má respondent vysokou úroveň finančních znalostí. V některých zemích dosáhla tohoto skóre méně než polovina dotazovaných a žádná země neměla více jak 70 % respondentů, kteří by správně odpověděli na požadovaný počet otázek. ČR dosáhla úrovně 57 %, což znamená, že 57 % respondentů odpovědělo správně alespoň na 6 otázek z 8. Česko se tak zařadilo na páté místo mezi země s nejlepším výsledkem. Nejlépe dopadlo Německo (69 %) a nejhůře se umístila Jižní Afrika (33 %).
- **Finanční chování** – V této části OECD zkoumala, jakými způsoby se člověk chová ve finanční oblasti, neboť to může mít významný vliv na jeho finanční blaho. Otázky se týkaly toho, jak lidé přemýšlí nad uskutečněním nákupu, včasném placením účtů, sestavováním rozpočtu, ukládáním či půjčováním peněz. ČR dosáhla skóre 48 %, tedy 48 % respondentů v Česku odpovídalo na

vysoké úrovni finančního chování. Největší počet obyvatel s pozitivním chováním vykazovaly Britské panenské ostrovy (71 %), nejhůře dopadlo Estonsko (27 %).

- **Postoje a preference** – OECD považuje postoje a preference za důležitou součást finanční gramotnosti. Pokud budou mít lidé negativní postoj k jejich budoucnosti, budou pravděpodobně mnohem méně spořit a budou upřednostňovat krátkodobé, spotřební chování před dlouhodobějšími plány. Z výsledků vyplynulo, kolik respondentů má kladný vztah k dlouhodobějšímu horizontu. V ČR má tento postoj 62 % dotázaných. Největšího skóre dosáhlo Peru (71 %), nejnižšího potom Arménie (11 %)

Výsledky výzkumu byly shrnuty do celkového ukazatele finanční gramotnosti, který nabývá hodnot od 0 do 22. Průměr tohoto kombinovaného skóre je 13,7. Skóre v ČR, Německu, Maďarsku, Irsku, Norsku, Malajsii, Peru, Spojeném království a Britských panenských ostrovech je nad tímto průměrem. (Atkinson, Messy, 2012)

Následující tabulka ilustruje dosažené výsledky zúčastněných zemí v jednotlivých oblastech finanční gramotnosti.

Tab. 2 Dosažené skóre v jednotlivých zemích a jednotlivých složkách v průzkumu OECD

Země	Vysoká úroveň znalostí (v %)	Vysoká úroveň chování (v %)	Vysoká úroveň postojů (v %)
Albánie	45	39	69
Arménie	46	41	11
Česká republika	57	48	62
Estonsko	61	27	46
Německo	58	67	63
Maďarsko	69	38	69
Irsko	60	57	49
Malajsie	51	67	53
Norsko	40	59	57
Peru	41	60	71
Polsko	49	43	27
Jižní Afrika	33	43	54
Velká Británie	53	51	49
Britské panenské ostrovy	57	71	67

Zdroj: Atkinson, Messy, Measuring financial literacy, 2012

4.3.8 Mezinárodní šetření PISA 2012, 2012

Testování finanční gramotnosti bylo v roce 2012 volitelnou součástí mezinárodního šetření PISA (Programme for International Student Assessment), které zajišťovala OECD. Tento průzkum byl zaměřen na testování úrovně finanční gramotnosti patnáctiletých žáků a zapojilo se do něj celkem 18 zemí včetně České republiky, kde bylo do šetření zapojeno 297 škol a zhruba 1200 žáků. Ti řešili test, který trval

60 minut, a navíc vyplňovali doplňkový dotazník. Testové otázky se týkaly situací běžného života a zkoumaly schopnost základních ekonomických úvah a schopnost rozhodovat se o běžných finančních záležitostech. (Česká školní inspekce, 2014; MŠMT, 2014)

Čeští žáci se umístili na 7. místě s nadprůměrnými výsledky a předběhli tak například Američany, Rusy nebo Slováky. Avšak přes relativně dobré průměrné výsledky českých žáků, patřila celá jedna desetina žáků mezi ty nejslabší. Šlo o žáky, kteří nedosahují základní úrovně finanční gramotnosti s tím, že 2,5 % českých žáků se nezařadila ani na nejnižší úroveň finanční gramotnosti. (Česká školní inspekce, 2014)

4.3.9 Průzkum společnosti Partners Financial Services, a. s., 2013

Agentura MindBridge Consulting realizovala v srpnu 2013 další výzkum pro společnost Partners na reprezentativním vzorku 1000 respondentů ve věku od 25 do 60 let. Tentokrát se jednalo o téma Češi a rodinné finance.

94 % respondentů uvedlo, že se považují za finančně zodpovědné. Tento výsledek okomentovala Lada Kičmerová, ředitelka marketingu a PR: „Češi o sobě mají v oblasti financí nereálnou představu. Žít od výplaty k výplatě, nebo dokonce na dluh, rozhodně není finančně zodpovědné.“ Ve skutečnosti vychází 41 % lidí se svými financemi špatně nebo žijí na dluh.

Zadluženo nějakým typem úvěru bylo 64 % respondentů, půjčky od nebankovních institucí, které jsou považovány za „špatné“ úvěry, mělo 16 % lidí. U příkladu na rozpoznání výhodnosti půjčky bylo příjemným překvapením, že 65 % odpovědělo správně. Co se týče rezerv, tak ty mělo 41 %, ovšem na dobu kratší než tři měsíce. (Partners.cz, 2013)

4.3.10 Průzkum společnosti Partners Financial Services, a. s., 2014

Dalším zajímavým průzkumem pro Partners prováděným opět společností MindBridge Consulting, bylo šetření mezi 163 respondenty, pedagogy. Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, jakým způsobem probíhá výuka finanční gramotnosti na základních a středních školách.

55 % učitelů označilo „hospodaření domácnosti“, tedy příjmy, výdaje, rozpočet, za nejdůležitější téma pro budoucí život žáků a studentů. Na druhém místě uvedli téma „finanční produkty“ (25 %). Jako nejatraktivnější pro žáky uvedli také hospodaření domácnosti (33 %) a na druhém místě skončili „peníze“ (22 %), téma zaměřené na mechanismy zhodnocení či ztráty hodnoty peněz, cenotvorby a základní platební nástroje.

Podle slov Violy Baštýřové, koordinátorky projektu Den finanční gramotnosti by rodiče neměli vyčleňovat své děti z debat o rodinných financích, neboť hospodaření domácnosti je z hlediska finanční gramotnosti a zodpovědného finančního chování nejdůležitější.

Špatným zjištěním z toho průzkumu byl fakt, že za nejméně důležité (1 %) a atraktivní (9 %) považují učitelé téma zhodnocení peněz, které se týká například

investic a důchodového spoření. Je to znepokojující, protože investice a zajištění do budoucna přímo souvisí s tvorbou rezerv. „...žáci či studenti by měli vědět, jak tvořit rezervy nejenom na krátkém horizontu, ale i dlouhodobě. Sice se jim může zdát, že do penze je daleko, ale čím dříve na ni budou připraveni, tím lépe,“ říká Baštýřová.

Z výsledků výzkumu se také zjistilo, že téměř třetina žáků nebo studentů má v oblasti financí nulové znalosti a Lada Kičmerová, ředitelka marketingu a PR Partners na to reaguje: „Z výsledků jasně plyne, že výuka finanční gramotnosti byla zavedena doslova za pět minut dvanáct. Současná generace mladých lidí už žije ve svobodném světě, kde nabídka finančních produktů je obrovská a orientovat se v nich bude pro ně nezbytné.“ (Partners.cz, 2014)

4.3.11 Průzkum finanční gramotnosti České bankovní asociace, 2015

Zřejmě poslední provedený průzkum byl realizován v únoru 2015. Česká bankovní asociace ve spolupráce se společností SC&C zkoumala úroveň finanční gramotnosti mezi 1055 respondenty. Výsledky měření byly srovnávány s výsledky průzkumu provedeného před 9 lety a ukázalo se, že mezi českou populací došlo jen k velmi mírnému zlepšení. „V roce 2006 činil Index finanční gramotnosti české populace v průměru 66 bodů, letos v únoru jsme dospěli k hodnotě 71 bodů,“ řekla Jana Hamanová, ředitelka výzkumu agentury SC&C.

Rozdíl mezi kreditní a debetní kartou nechápe více jak polovina dotázaných. Pětina lidí nerozumí pojmu RPSN, třetina domácností si nevytváří žádné finanční rezervy a v otázce zabezpečení na stáří spoléhá celých 78 % respondentů na státní důchod od státu.

V rámci průzkumu proběhla také anketa mezi řediteli základních škol, ze které vyplynulo, že vzdělávání v oblasti financí je zajišťováno vlastními pedagogy, přestože se ředitelé shodují na výhodách externích lektorů. V otázce proč nevyužívají více externích odborníků pro výuku finanční gramotnosti, uváděli respondenti jako hlavní důvody obavu z přílišné komerčnosti (37 %), nedostatečné zkušenosti externích lektorů s výukou (31 %), časovou náročnost při sjednávání lektorů (27 %), nedostatek kvalitních lektorů (20 %), ale také finance (16 %).

Pavel Štěpánek, výkonný ředitel České bankovní asociace tvrdí: „Pokud chceme školám s výukou pomoci, je nezbytné, abychom tyto zjevné bariéry odstraňovali. A za bankovní sektor školám dokázali pomoci zorientovat se v nabídce, přesvědčit je o kvalitě a získat si tak jejich důvěru.“ (Česká bankovní asociace, 2015)

5 Metodika

V empirické části bakalářské práce bude zkoumán vliv vybraných faktorů na zadluženost českých domácností. Bude využito regresní analýzy, která bude prováděna za pomoci statistického programu Gretl.

5.1 Regresní analýza

Regresní analýza je nejdůležitějším ekonometrickým nástrojem. Slouží pro kvantitativní popis vztahu mezi ekonomickými a finančními veličinami označovanými jako proměnné. Jejím úkolem je vysvětlit změny hodnot vysvětlované proměnné (Y) změnami hodnot vysvětlujících proměnných (X_1, X_2, \dots, X_k). (Cipra, 2013)

Jak už bylo řečeno, veličina Y je vysvětlovaná proměnná, často nazývána také jako závisle proměnná nebo regresand. Jedná se o veličinu na levé straně rovnice regresního modelu a její variabilita je vysvětlována proměnlivostí vysvětlujících proměnných na pravé straně regresní rovnice.

Veličina X se nazývá jako nezávislá, vysvětlující proměnná nebo regresor a nachází se na pravé straně regresního modelu. Variabilita této veličiny vysvětluje variabilitu závislé proměnné. (Adamec, Střelec, Hampel, 2013)

Obecně lze lineární regresní model zapsat následovně:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 f_1(X_1) + \dots + \beta_k f_k(X_k) + \varepsilon \quad (1)$$

Kde β jsou neznámé parametry modelu a ε je reziduální složka.

Regresní modely můžeme dle autorů Adamce, Střelce a Hampela (2013) rozdělit podle několika hledisek.

- Podle složitosti modelu na **jednoduchý (jednorozměrný)** regresní model, kde je pouze jedna vysvětlující proměnná a **vícerozměrný** regresní model s více než jednou vysvětlující proměnnou.
- Podle linearity v proměnných
- Podle linearity v parametrech

Jednou z nejpoužívanějších metod sloužících k odhadu numerických hodnot koeficientů modelu lineární regrese je **metoda nejmenších čtverců** (OLS = Ordinary Least Squares). Výhodou této metody je její nenáročnost a srozumitelnost. Dále také tato metoda minimalizuje součet čtverců chyb, což vede k jedinečnému výsledku – vektoru odhadnutých parametrů. V poslední řadě mají odhady koeficientů několik žádoucích vlastností a to nestrannost, vydatnost a konzistenci, případně i normální rozdělení. (Adamec, Střelec, Hampel, 2013; Hušek, 2007)

5.2 Postup při regresní analýze

Postup při regresní analýze lze rozdělit do několika kroků, mezi něž patří specifikace modelu, kvantifikace modelu a verifikace modelu. (Hušek, 2007)

1. Specifikace ekonometrického modelu

Základní etapou ekonometrického modelování je specifikace modelu. V této fázi je důležité propojení teoretických poznatků s tématem regresní analýzy.

První částí specifikace modelu je výběr proměnných. Je potřeba stanovit vysvětlovanou proměnnou a proměnné vysvětlující, tak aby byly v souladu s ekonomickou teorií. To znamená, že je nejprve nutné nastudovat odbornou literaturu a získat o problému podrobný přehled.

Druhou částí je potom stanovení hypotéz o očekávaném znaménku regresních koeficientů, což určujeme opět na základě získaných poznatků.

Poslední částí je výběr vhodné funkční formy. Tvar modelu se volí přednostně tak, aby závislosti zahrnutých proměnných byly popsány funkcí lineární v parametrech. Mezi základní funkční formy patří lineární, polynomická, reciproká a semilogaritmická. (Adamec, Střelec, Hampel, 2013)

2. Kvantifikace ekonometrické modelu

Tato fáze vede k získání odhadu numerických hodnot parametrů. Nejprve je potřeba shromáždit a upravit adekvátní statistická data, které mají zpravidla povahu kvantitativních statistických pozorování neexperimentálního charakteru. To znamená, že nejsou speciálně generována pro odhad konkrétního ekonometrického modelu. Podle povahy mohou být tato data rozlišována na průřezová, panelová nebo časové řady. (Hušek, 2007)

K odhadu parametrů modelu je v případě této práce využita právě metoda OLS.

3. Verifikace ekonometrického modelu

Verifikaci modelu můžeme rozdělit opět na 3 části.

První z nich je verifikace ekonomická, která spočívá v ověření správnosti znamének. Jsou-li získané odhady v souladu s očekáváním ohledně znamének, lze je interpretovat ve shodě s teoretickými ekonomickými předpoklady.

Statistická verifikace je druhým krokem a slouží k posouzení statistické reálnosti jednotlivých odhadnutých parametrů i celého modelu. Vychází ze statistických testů, především t-testu a F-testu statistické významnosti. Dalšími často používanými kritérii statistické verifikace jsou střední chyby nebo koeficient determinace. (Hušek 2007; Adamec, Střelec, Hampel, 2013)

Poslední částí verifikace modelu je verifikace ekonometrická, která spočívá ve zkoumání splnění předpokladů klasického lineárního modelu. Nejsou-li tyto předpoklady dodrženy, ztrácejí pak odhady parametrů některé optimální vlastnosti, klesá síla využitých statistických testů, a proto poskytují ne-reálné závěry. (Hušek, 2007)

5.3 Statistické testy, hypotézy, předpoklady

Klasické předpoklady regresního modelu, při jejichž dodržení je OLS odhad parametrů regrese považován za nejlepší, jsou následující:

1. Regresní model je lineární v parametrech, je správně specifikován a má aditivně připojen chybový člen.
2. Chybový člen má nulovou střední hodnotu.
3. Všechny vysvětlující proměnné jsou nekorelované s chybovým členem.
4. Pozorování chybového členu jsou nekorelována se sebou samými, tj. v chybovém členu se nevyskytuje sériová korelace.
5. Chybový člen má konstantní rozptyl, tj. v chybovém členu se nevyskytuje heteroskedasticita
6. Žádná vysvětlující proměnná není perfektní lineární kombinací jiné vysvětlující proměnné, tj. v modelu není perfektní multikolinearita.
7. Chybový člen má normální rozdělení. (Adamec, Střelec, Hampel, 2013)

Testování statistických hypotéz a hodnocení kvality regresního modelu:

První krokem je volba správné funkční formy. K posouzení využíváme adjustovaný koeficient determinace R^2_{adj} a informační kritéria Akaikeho (AIC), Schwarzovo (BIC) a Hannanovo-Quinnovo (HQC). U které funkční formy je R^2_{adj} nejvyšší a informační kritéria nejnižší, tak tu zvolíme.

Dále v modelu testujeme **statistickou významnost** parametrů i celého modelu. To provádíme již zmíněným t-testem a F-testem.

- **t-test:**

H_0 : Parametr je statisticky nevýznamný

H_1 : Parametr je statisticky významný

- **F-test:**

H_0 : Model není statisticky významný

H_1 : Model je statisticky významný

První předpoklad o **správné specifikaci modelu** testujeme pomocí LM testu a RESET testu.

- **LM test:**

H_0 : Zvolená funkční forma modelu je správná

H_1 : Zvolená funkční forma modelu není správná

- **RESET test:**

H_0 : Model je správně specifikován

H_1 : Model není správně specifikován

K testování výskytu **sériové korelace** je možno využít několik možností. Durbin-Watsonova (DW) statistika testuje sériovou korelací prvního řádu. Nachází se v intervalu $(0; 4)$. V případě že se vyskytuje kolem hodnoty 2, pak se sériová kore-

lace nevyskytuje. Jelikož ale má rozdělení DW statistiky tzv. slepá místa je nutné korelaci otestovat ještě například pomocí Ljungova-Boxova testu.

- **Ljungův-Boxův test:**

H_0 : Sériová korelace (autokorelace) prvního nebo vyššího řádu se nevyskytuje

H_1 : Sériová korelace prvního nebo vyššího řádu se vyskytuje

Předpoklad o **konstantním rozptylu** chybového členu lze otestovat pomocí Whiteova nebo Breusch-Paganova testu.

- **Whiteův test, Breusch-Paganův test:**

H_0 : homoskedasticita chybového členu

H_1 : heteroskedasticita chybového členu

K posuzování šestého předpokladu, tedy toho, zda se v modelu vyskytuje (multi)kolinearita se využívá hodnot VIF (Variance Inflation Factors). Pokud je hodnota VIF vyšší než 10 považuje se multikolinearita za velmi pravděpodobnou.

Poslední předpoklad je testován Chí-kvadrát testem dobré shody, který slouží právě k testování normality chybového členu.

- **Chí-kvadrát test:**

H_0 : Chybový člen má normální rozdělení

H_1 : Chybový člen nemá normální rozdělení

V případě postupu ve statistickém softwaru Gretl můžeme výše uvedené testy vyhodnocovat na základě tzv. p-hodnoty.

Nejprve je zvolena hladina významnosti α . Ta bývá obvykle zvolena jako 5 %, potom je $\alpha = 0,05$. Ale může být zvolena i 1%, či 10% hladina významnosti ($\alpha = 0,01$ nebo $\alpha = 0,10$).

S touto hodnotou je následně srovnávána p-hodnota, přičemž platí, že v případě, kdy vypočtená p-hodnota je menší než zvolená hladina významnosti, zamítáme nulovou hypotézu a pokud je větší nulovou hypotézu nezamítáme (potvrdíme ji). (Adamec, Střelec, Hampel, 2013)

5.4 Vybrané proměnné

Na základě ekonomické teorie, literárního přehledu a dostupných dat bylo zvoleno několik proměnných zařazených do zkoumaného modelu.

- **Celková zadluženost** – Jako vysvětlovaná proměnná byla vybrána celková zadluženost domácností, respektive objem nově poskytnutých bankovních úvěrů domácnostem za jednotlivá čtvrtletí od roku 2004 do roku 2014. Údaje eviduje ČNB ve svém systému časových řad ARAD a jsou vyjádřeny v korunách a v nominální hodnotě.
- **Hrubý domácí produkt (HDP)** – slouží jako ukazatel výkonosti ekonomiky, proto byl zařazen jako vysvětlující proměnná. Čtvrtletní data jsou vyjádřena

ve stálých cenách, které vyjadřují vývoj objemových ukazatelů po očištění o cenové vlivy.

- **Mzdy** – Průměrné hrubé nominální mzdy představují podíl mezd bez ostatních osobních nákladů připadající na jednoho zaměstnance evidenčního počtu za měsíc. Data jsou dostupná na stránkách Českého statistického úřadu za jednotlivá čtvrtletí.
- **Nezaměstnanost** – Obecná míra nezaměstnanosti uváděná Českým statistickým úřadem podle Výběrového šetření pracovních sil. Obecná míra nezaměstnanosti vyjadřuje podíl počtu nezaměstnaných na celkové pracovní síle. Čtvrtletní data vyjádřena v procentech.
- **Úroková sazba celkové zadluženosti** – Průměrná úroková sazba bankovních úvěrů poskytnutých na bydlení, na spotřebu a ostatní. Průměrné sazby jsou stanoveny jako vážený průměr, kde vahami jsou objemy v příslušných kategoriích úvěrů. Zdrojem dat je ČNB a jedná se opět o čtvrtletní data vyjádřena v procentech.

Veškerá data byla očištěna o cenové vlivy pomocí harmonizovaného indexu spotřebitelských cen (HICP) získaného z databáze Eurostatu. Dále byla data očištěna o vliv sezónnosti, kde z každého čtvrtletí byla odečtena sezónní složka. Výpočty byly prováděny v programu Excel.

Regresní analýzy jsou prováděny pro období 2004 až 2014 se čtvrtletní frekvencí použitých dat.

5.4.1 Předpokládaná znaménka vysvětlujících proměnných

Na základě literárního přehledu byla předpokládána kladná znaménka u proměnných HDP a Mzdy, neboť s růstem HDP nebo mezd poroste i objem úvěrů (Svačina, 2009; Bukač, 2007; Syrový, 2009) a u proměnných Nezaměstnanost a Úroková sazba naopak znaménka záporná, protože objem úvěrů poroste se snižující se mírou nezaměstnanosti nebo úrokovou sazbou. (Svačina, 2011; Hrušová, 2015; Zámečník, 2014)

Pro lepší přehlednost jsou předpokládaná znaménka shrnuta do následující tabulky:

Tab. 3 Předpokládaná znaménka vysvětlujících proměnných

Proměnná	Znaménko
HDP	+
Mzdy	+
Nezaměstnanost	-
Úroková sazba	-

6 Vlastní práce

Mezi vybrané proměnné jsem se rozhodla zařadit objem nově poskytnutých úvěrů domácnostem, HDP, průměrné mzdy, míru nezaměstnanosti a úrokovou sazbu. Byla zvažována i míra inflace, nakonec ale nebyla zvolena jako jedna z proměnných, avšak veškerá data byla o tyto inflační vlivy očištěna pomocí indexu spotřebitelských cen. Veškerá data byla dále očištěna o vliv sezónnosti a s takto upravenými daty budou prováděny následující regresní analýzy.

6.1 Regresní analýza

Pro regresní analýzu byl jako vysvětlovaná proměnná stanoven objem nově poskytnutých bankovních úvěrů domácnostem. S touto proměnnou bude nejprve provedena jednorozměrná regresní analýza, ve které bude zkoumán vliv jednotlivých zvolených faktorů a následně bude provedena vícerozměrná regresní analýza.

6.1.1 Jednorozměrná regresní analýza

Na vývoj objemu úvěrů domácnostem může mít vliv celá řada faktorů, a to třeba i sociálních a psychologických. Avšak z ekonomického hlediska byl jako první vysvětlující proměnná vybrán ukazatel ekonomické úrovně země HDP.

Předpokladem zařazení této proměnné je, že s rostoucím HDP poroste také objem úvěrů, neboť poroste životní úroveň země a jejich obyvatel. Domácnosti tak budou ochotny a hlavně schopny se více zadlužovat. Mezi úvěry domácnostem a HDP je tedy očekáván pozitivní vztah a tudíž kladné znaménko v modelu.

Nejprve byl v programu Gretl proveden metodou OLS odhad parametrů a byla stanovena lineární funkční forma modelu, která má následující tvar:

$$Y = -88091 + 0,152629X \quad (2)$$

U takto odhadnutého modelu byla nejprve testována statistická významnost parametrů pomocí t-testu a také významnost modelu pomocí F-testu. Dále byly použity testy specifikace modelu, tedy LM test a RESET test, testy heteroskedasticity a test normality reziduí. U jednotlivých testů byla porovnávána p-hodnota s hodnotou 0,05, tedy 5% hladinou významnosti a na základě toho bylo rozhodnuto o zamítnutí, či nezamítnutí nulové hypotézy. Veškeré testy a jejich p-hodnoty jsou shrnuty v následující tabulce.

Tab. 4 Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná HDP

t-test o významnosti parametru β_0	0,0003
t-test o významnosti parametru β_1	< 0,001
F-test o významnosti modelu	< 0,001
LM test o správnosti funkční formy	0,2372
RESET test správné specifikace modelu	0,3557
Whiteův test heteroskedasticity	0,1129
Breusch-Paganův test heteroskedasticity	0,1565
Test normality reziduí	0,3883
Koeficient determinace R^2	0,5060

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

T-testy obou parametrů potvrdily jejich statistickou významnost, protože p-hodnoty jsou menší než 0,05. Nulová hypotéza je zamítnuta také u F-testu a model je tedy považován za statisticky významný. U ostatních testů bylo žádoucí, aby jejich p-hodnota byla vyšší než 0,05 a nebyla tak zamítnuta nulová hypotéza, což se potvrdilo a model má tedy správnou funkční formu, je správně specifikován, nevyskytuje se v něm heteroskedasticita a rezidua jsou normálně rozdělena.

Koeficient determinace s hodnotou 0,5060 říká, že model je vysvětlen pouze na necelých 51 %, což může být vysvětleno tak, že na objem poskytnutých úvěrů domácnostem působí právě i jiné vlivy než jen HDP, které budou společně testovány ve vícerozměrné analýze.

Regresní analýza tak potvrdila pozitivní vliv HDP na objem nově poskytnutých bankovních úvěrů domácnostem.

Dalším faktorem, který má dle literárního přehledu pozitivní vliv na zadlužování domácností, jsou mzdy. Zvyšování průměrného příjmu obyvatel pravděpodobně povede k rostoucímu objemu úvěrů domácnostem, jelikož růst reálné mzdy pomáhá rodinám splácet své dluhy, neboť ty činí potom menší část rozpočtu domácnosti. Lidé jsou tak ochotni si více půjčovat a také s vyšším příjmem dosáhnou na úvěry, které by si dříve dovolit nemohli. Také pro banky jsou lidé s vyšším příjmem bonitnější, neboť nepředstavují tak velké nebezpečí neschopnosti splácet své půjčky a úvěry se tak pro domácnosti stávají dostupnějšími a jejich objem narůstá.

Na základě těchto informací se očekává kladné znaménko v rovnici modelu. Nejprve ale stanovíme vhodnou funkční formu. Ta byla zvažována lineární a kvadratická.

Tab. 5 Srovnání funkčních forem – úvěry a průměrné mzdy

Lineární funkční forma: $Y = -44405,7 + 5,16293X$				
Parametr	Významnost	P-hodnota	R^2_{adj}	AIC
β_0		0,1676	0,1847	950,8018
β_1	***	0,0021		
Kvadratická funkční forma: $Y = -3275240 + 337,575X - 0,00851597X^2$				
β_0	***	< 0,001	0,6357	916,2943
β_1	***	< 0,001		
β_2	***	< 0,001		

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

Z tabulky je na první pohled vidět, že lineární funkční forma se nejeví jako příliš vhodná. Parametr β_0 je statisticky nevýznamný, adjustovaný koeficient determinace má celkem nízkou hodnotu a vhodnost tohoto modelu nepotvrdily ani LM testy a RESET test.

Proto byl do rovnice zahrnut kvadratický člen, který výrazně zvýšil adjustovaný R^2 a snížil Akaikeho informační kritérium (AIC). Po zařazení této proměnné se i konstanta (β_0) stala statisticky významnou.

Je tedy zvolena kvadratická funkční forma s následujícími hodnotami a testy:

$$Y = -3275240 + 337,575X - 0,0085X^2 \quad (3)$$

Tab. 6 Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná Průměrné mzdy

t-test o významnosti parametru β_0	< 0,001
t-test o významnosti parametru β_1	< 0,001
t-test o významnosti parametru β_2	< 0,001
F-test o významnosti modelu	< 0,001
LM test o správnosti funkční formy	0,3971
RESET test správné specifikace modelu	0,0180
Whiteův test heteroskedasticity	0,6237
Breusch-Paganův test heteroskedasticity	0,6029
Test normality reziduí	0,1763
Koeficient determinace R^2	0,6527

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

P-hodnoty testů opět potvrdily významnost parametrů i celého modelu. Byla také potvrzena správná funkční forma, konstantní rozptyl chybového členu a jeho normální rozdělení. Ovšem RESET test, jehož p-hodnota je menší než 0,05, nepotvrdil správnou specifikaci modelu. Pokud by však byl model testován na 1% hladině významnosti, bylo by možné nulovou hypotézu zamítnout. Jelikož i všechny ostatní

testy by na této hladině významnosti vyšly, dá se považovat kritérium správné specifikace modelu za splněné.

Modelem bylo vysvětleno 65 % variability závislé proměnné, neboť hodnota koeficientu determinace R^2 vyšla 0,6527. Kladné znaménko v rovnici regresního modelu potvrdilo pozitivní vztah mezi zadlužeností domácností a průměrnými mzdami obyvatel.

Další vysvětlující proměnná, která byla zkoumána, je nezaměstnanost. Zde je na rozdíl od předchozích dvou faktorů uvažováno záporné znaménko, protože se předpokládá, že s rostoucí mírou nezaměstnanosti bude klesat objem úvěrů. Pokud lidé přijdou o svá zaměstnání, nebudou pro banku dostatečně bonitní a ta jim neposkytne úvěr. Také v případě, kdy obyvatelé budou zaměstnaní, ale budou se o svá pracovní místa obávat, nebudou mít pravděpodobně zájem se zadlužovat.

Opět byla jako první stanovena funkční forma, a to konkrétně lineární, která se jevila jako nejvhodnější.

$$Y = 122848 - 9501,80X \quad (4)$$

Očekávané záporné znaménko se v rovnici modelu potvrdilo a dále byly zkoumány i další předpoklady, které jsou opět shrnuty do přehledné tabulky:

Tab. 7 Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná Nezaměstnanost

t-test o významnosti parametru β_0	< 0,001
t-test o významnosti parametru β_1	< 0,001
F-test o významnosti modelu	< 0,001
LM test o správnosti funkční formy	0,0002
RESET test správné specifikace modelu	0,0004
Whiteův test heteroskedasticity	0,0982
Breusch-Paganův test heteroskedasticity	0,2005
Test normality reziduí	0,8621
Koeficient determinace R^2	0,6785

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

Z testů uvedených v tabulce vyplývá statistická významnost obou parametrů a také statistická významnost celého modelu. Problém nastává u testů správné funkční formy a specifikace modelu, kde musely být na 5% hladině významnosti zamítnuty nulové hypotézy. Po otestování ostatních funkčních forem se však tyto jevily mnohem horší, a proto byla ponechána forma lineární. Navíc testy heteroskedasticity potvrdily nulovou hypotézu, tedy konstantní rozptyl a test normality reziduí také potvrdil normální rozdělení chybového členu. Celý model byl vysvětlen na necelých 68 %, a proto se dá považovat za relativně vhodný a dostačující pro prokázání negativního vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a objemem úvěrů.

Posledním vybraným faktorem ovlivňující objem úvěrů je úroková sazba. Předpokladem pro zařazení této proměnné je, že s nižší úrokovou mírou roste zá-

jem o bankovní úvěry a obráceně. S klesající úrokovou sazbou se úvěr stává pro domácnosti levnější a dostupnější.

Obecně lze říci, že úroková sazba je cenou úvěru a podle té se spotřebitelé rozhodují, zda si úvěr vezmou či nikoliv. Na druhou stranu do „ceny“ úvěru vstupují i další poplatky, a proto by bylo vhodnější použít ukazatel RPSN. Jenže údaje v takovém rozsahu a struktuře, které byly potřeba pro tuto práci, nebyly dostupné. Proto byla zvolena průměrná úroková sazba, která je zjišťována váženým průměrem, kde vahami jsou objemy jednotlivých kategorií úvěrů.

Z dostupných informací je tedy předpokládána negativní závislost průměrné úrokové sazby a objemu bankovních úvěrů poskytnutých domácnostem a očekává se záporné znaménko. Regresní model má následující podobu:

$$Y = 96646,8 - 5604,84X \quad (5)$$

Jak je vidět z uvedeného předpisu, tak i zde byla zvolena lineární funkční forma a záporné znaménko se potvrdilo. Jako u všech modelů i zde byly provedeny všechny důležité testy a bylo rozhodnuto o zamítnutí či nezamítnutí nulových hypotéz.

Tab. 8 Testy regresního modelu – vysvětlující proměnná Úroková míra

t-test o významnosti parametru β_0	< 0,001
t-test o významnosti parametru β_1	0,0352
F-test o významnosti modelu	0,0352
LM test o správnosti funkční formy	0,1010
RESET test správné specifikace modelu	0,1916
Whiteův test heteroskedasticity	0,0135
Breusch-Paganův test heteroskedasticity	0,0443
Test normality reziduí	0,7804
Koeficient determinace R^2	0,1013

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

Nulová hypotéza t-testů i F-testu byla zamítnuta, tudíž jsou parametry i model statisticky významné. LM test potvrdil správně zvolenou funkční formu modelu a RESET test jeho správnou specifikaci. U testů heteroskedasticity došlo k zamítnutí nulové hypotézy, což by znamenalo, že chybový člen nevykazuje konstantní rozptyl. Pokud by však byl model testován na 1% hladině významnosti, potvrdila by se v modelu i homoskedasticita. Navíc u Breusch-Paganova testu došlo k zamítnutí na 5% hladině významnosti jen velmi těsně. Normalita reziduí se také potvrdila.

Koeficient determinace vyšel lehce přes 10 %, což je nejméně ze všech zkoumaných modelů, ale celkově se dá říct, že tento model potvrdil negativní vliv průměrné úrokové sazby na objem poskytnutých úvěrů domácnostem.

6.1.2 Vícerozměrná regresní analýza

V této části práce bude sestaven vícerozměrný regresní model s výše zkoumanými proměnnými a bude otestován na splnění klasických lineárních předpokladů.

Vysvětlovanou proměnnou je v tomto modelu opět objem nově poskytnutých úvěrů domácnostem v jednotlivých čtvrtletích od roku 2004 do roku 2014.

Do modelu byly nejprve zahrnuty všechny vysvětlující proměnné zkoumané v jednoduchých regresních analýzách, tedy HDP, mzdy, nezaměstnanost a úroková sazba.

Tab. 9 Výchozí model

Parametr	Koeficient	P-hodnota	Významnost	R^2_{adj}	AIC
Konstanta	132285	0,0037	***	0,7934	893,1
HDP	0,0722057	0,3482			
Mzdy	-2,60800	0,3842			
Nezaměstnanost	-8101,57	0,0001	***		
Úroková sazba	-5400,73	0,0016	***		

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

Uvedená tabulka zobrazuje p-hodnoty jednotlivých parametrů a jejich významnost. Je zřejmé, že proměnné HDP a Mzdy jsou statisticky nevýznamné, jelikož jejich p-hodnota je větší jak 0,05. Také LM test s p-hodnotou 0,0021 neprokázal správnou funkční formu modelu. Ostatní testy potvrdily jeho správnou specifikaci, konstantní rozptyl chybového členu a jeho normální rozdělení. Navíc byla v modelu zjištěna kolinearita, a to právě mezi proměnnými HDP a Mzdy. Proto jsem se rozhodla tyto proměnné z modelu vyřadit.

Nejdříve bylo zvažováno pouze vyřazení proměnné HDP a zanechání proměnné Mzdy v modelu, protože bylo předpokládáno, že vyřazení pouze jedné z těchto proměnných odstraní problém kolinearit.

Z literárního přehledu vyplynulo, že právě HDP má na zadluženost domácností pozitivní vliv, ale právě prostřednictvím mezd, s jejichž zvyšováním roste životní úroveň domácností a jejich zájem o úvěry. Předpokladem tedy bylo, že domácnosti se o tom, zda se zadluží, rozhodují spíše podle výše svého příjmu, než podle toho jak se právě vyvíjí HDP. To byl důvod, proč jsem se rozhodla v modelu nechat proměnnou Mzdy, ačkoliv její p-hodnota byla nepatrně vyšší (tudíž méně významnější) než u proměnné HDP.

Tab. 10 Upravený model bez proměnné HDP

Parametr	Koeficient	P-hodnota	Významnost	R ² _{adj}	AIC
Konstanta	165062	< 0,001	***	0,7939	892,1
Mzdy	0,0683	0,9407			
Nezaměstnanost	-9680,00	< 0,001	***		
Úroková sazba	-6327,36	< 0,001	***		

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

V nově sestaveném modelu se nic zásadně nezměnilo. Byla sice odstraněna kolinearita, ale proměnná Mzdy byla t-testem opět označena za statisticky nevýznamnou. Stejně tak byla zamítnuta nulová hypotéza u LM testu. Adjustovaný koeficient determinace ani Akaikého informační kritérium se nijak výrazně nezměnili.

Jelikož by takto specifikovaný model nesplnil veškeré klasické předpoklady regresního modelu, byl dále upraven a to odstraněním proměnné Mzdy.

Tab. 11 Upravený model bez proměnných HDP a Mzdy

Parametr	Koeficient	P-hodnota	Významnost	R ² _{adj}	AIC
Konstanta	166801	< 0,001	***	0,7989	890,1
Nezaměstnanost	-9711,31	< 0,001	***		
Úroková sazba	-6351,28	< 0,001	***		

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

V tomto modelu se již potvrdila statistická významnost všech proměnných. P-hodnota F-testu je menší než 0,05, tudíž byla zamítnuta nulová hypotéza a model je statisticky významný. V tomto případě už vyšel i LM test (p-hodnota 0,1133) a RESET test (p-hodnota 0,5004), takže je model správně specifikován. Heteroskedasticita se podle Whiteova a Breusch-Paganova testu v modelu nevyskytuje a Chíkvadrát test dobré shody potvrdil normální rozdělení chybového členu.

Konečný model má tedy následující podobu:

$$Y = 166801 - 9711,31X_1 - 6351,28X_2 \quad (6)$$

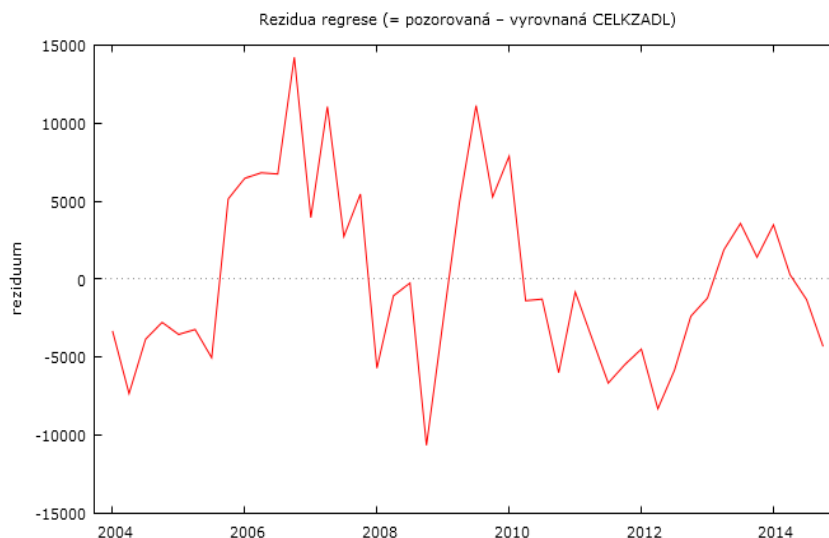
V rámci ekonometrické verifikace bude u tohoto modelu ověřeno splnění předpokladů klasického lineárního regresního modelu.

1. Regresní model je lineární v parametrech, je správně specifikován a má aditivně připojen chybový člen.

Tento předpoklad je ověřován pomocí LM a RESET testu. Jelikož p-hodnoty těchto testů byly větší než 0,05, byly potvrzeny nulové hypotézy a model je správně specifikován.

2. Chybový člen má nulovou střední hodnotu.

V případě použití metody OLS bývá podmínka nulové střední hodnoty chybového členu automaticky splněna. Tento předpoklad byl i přesto ověřen pomocí grafu reziduí, který ho potvrdil.

Obr. 6 Graf reziduí v závislosti na čase
Zdroj: Výstup z programu Gretl

3. Všechny vysvětlující proměnné jsou nekorelované s chybovým členem

Tato podmínka byla ověřena pomocí korelačních koeficientů mezi reziduem a jednotlivými proměnnými.

Tab. 12 Korelační koeficienty mezi reziduem a vysvětlujícími proměnnými

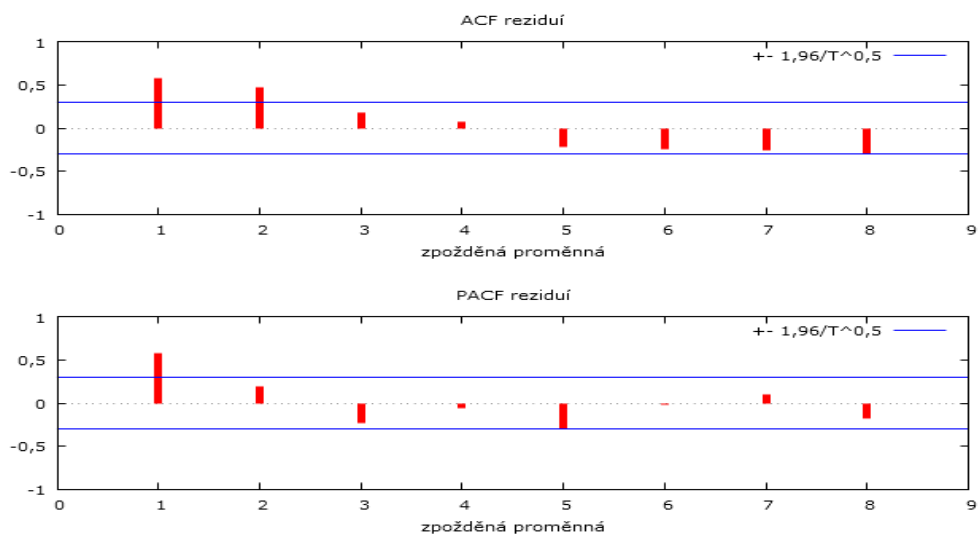
	Reziduum
Nezaměstnanost	0,0000
Úroková sazba	0,0000

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

Z tabulky je zřejmé, že nulové hodnoty korelačních koeficientů tento předpoklad potvrdily.

4. Pozorování chybového členu jsou nekorelována se sebou samými, tj. v chybovém členu se nevyskytuje sériová korelace.

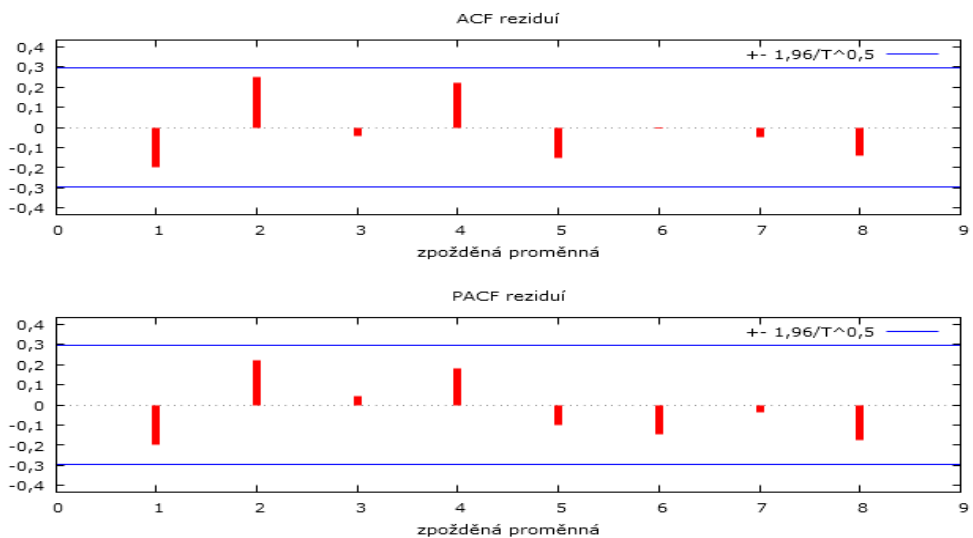
Zda se v modelu nevyskytuje sériová korelace, se dá ověřit pomocí Durbin-Watsonovi statistiky, jejíž hodnota by se ideálně měla pohybovat kolem čísla 2. V tomto případě je hodnota DW statistiky 0,8106, což naznačuje výskyt autokorelace. Další možností, jak si tento předpoklad ověřit je korelogram reziduí.

Obr. 7 Korelogram reziduí
Zdroj: Výstup z programu Gretl

V regresním modelu byla objevena autokorelace prvního řádu, kterou jsem se následně pokusila odstranit pomocí zobecněné metody nejmenších čtverců, což je metoda korekce regresní rovnice o čistou sériovou korelaci prvního řádu, kdy požadujeme současně minimální rozptyl odhadů.

K použití této metody bylo využito postupu podle Praise a Winstena (PW), kterým se podařilo autokorelaci odstranit a korelogram reziduí má následující podobu:

Obr. 8 Upravený korelogram reziduí
Zdroj: Výstup z programu Gretl

5. Chybový člen má konstantní rozptyl, tj. v chybovém členu se nevyskytuje heteroskedasticita.

P-hodnoty Whiteova a Breusch-Paganova testu byly 0,5038 a 0,5426, což vedlo k potvrzení nulové hypotézy a chybový člen má tedy konstantní rozptyl.

6. Žádná vysvětlující proměnná není perfektní lineární kombinací jiné vysvětlující proměnné nebo proměnných. V modelu se nevyskytuje perfektní (multi)kolinearita.

Výskyt kolinearit byl ověřen pomocí testu faktorů zvyšujících rozptyl – VIF hodnot. Multikolinearita se považuje za pravděpodobnou, jestliže koeficienty VIF překročí hodnotu 10.

Tab. 13 Hodnoty VIF vysvětlujících proměnných

Proměnná	Hodnoty VIF
Nezaměstnanost	1,003
Úroková sazba	1,003

Zdroj: Výpočty v programu Gretl

Z tabulky je vidět, že v modelu se kolinearita nevyskytuje, a tak je předpoklad splněn.

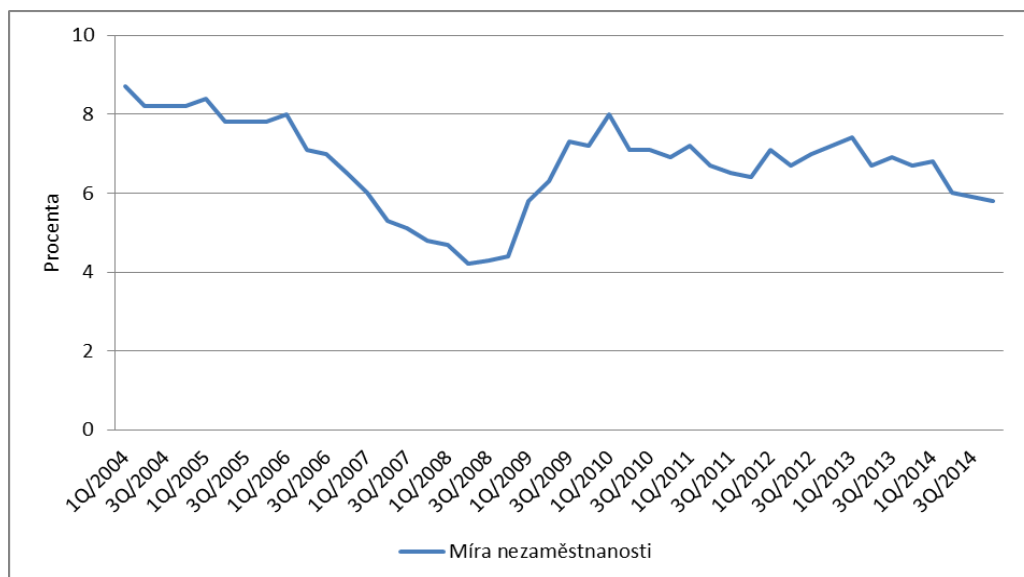
7. Chybový člen má normální rozdělení.

Chí-kvadrát test dobré shody potvrdil normální rozdělení chybového členu, neboť jeho p-hodnota je 0,2062, a to je větší než 0,05.

Model splnil všech 7 předpokladů klasického lineárního regresního modelu, takže se jedná o tzv. BUE odhady.

6.2 Budoucí vývoj

Jednorozměrné regresní analýzy potvrdily vliv všech vybraných vysvětlujících proměnných na objem bankovních úvěrů domácnostem. Ve vícerozměrném regresním modelu se z ekonometrického hlediska potvrdily jako významné jen míra nezaměstnanosti a úroková sazba úvěrů.

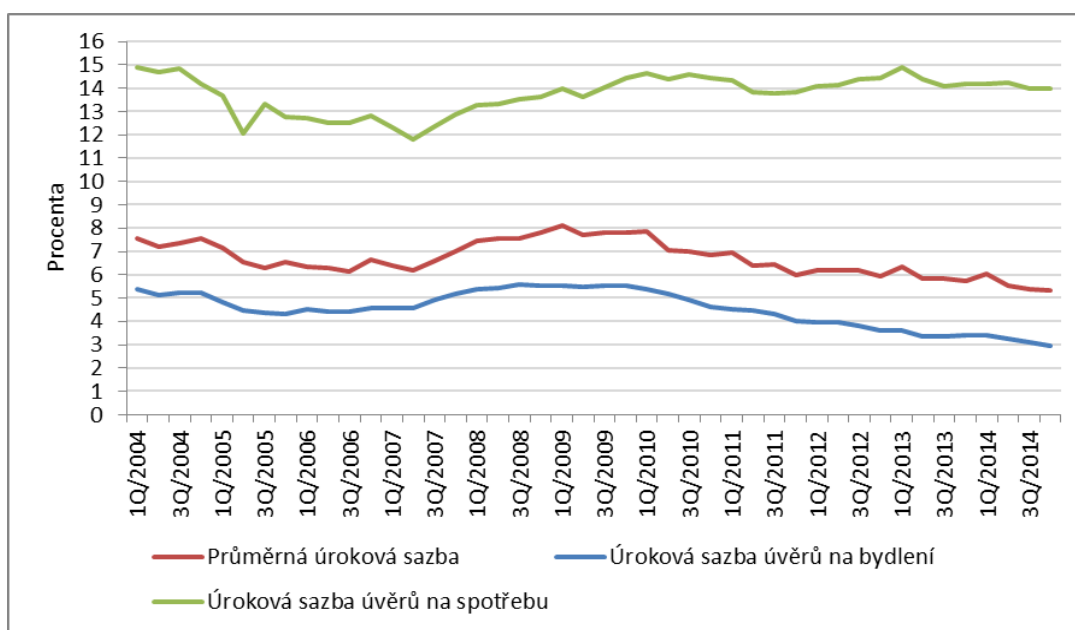

Obr. 9 Vývoj míry nezaměstnanosti v letech 2004 až 2014

Zdroj: Český statistický úřad, 2015

Výše uvedený graf zachycuje vývoj míry nezaměstnanosti ve zkoumaném období. Je patrné, že přibližně od roku 2010 míra nezaměstnanosti pozvolna klesá. Za rok 2014 byla průměrná míra nezaměstnanosti 6,1 % a pro rok 2015 se očekává i nadále její snižování. Jelikož vícerozměrný model potvrdil, že se snižující se mírou nezaměstnanosti porostou úvěry domácnostem, lze na základě tohoto grafu říct, že do budoucna zadluženost domácností s největší pravděpodobností poroste.

Stejný vývoj se očekává i v případě úrokových sazeb. Následující graf ilustruje čtvrtletní vývoj úrokových sazeb na bydlení, na spotřebu a také vážený průměr těchto sazeb využitý pro potřeby regresní analýzy.

Obr. 10 Vývoj úrokových sazeb v letech 2004 až 2014

Zdroj: Databáze časových řad ARAD, ČNB, 2015

Lze pozorovat odlišný vývoj úrokových sazeb na bydlení, které klesají a úrokových sazeb na spotřebu, které spíše stagnují. Průměrná úroková sazba kopíruje vývoj sazeb na bydlení, což je pochopitelné, neboť úvěry na bydlení mají mnohem větší podíl na celkové zadluženosti domácností než úvěry spotřebitelské, jak bylo uvedeno v literárním přehledu. Proto lze odvodit, že celkové úvěry domácnostem budou i nadále taženy především úvěry hypotečními, jejichž úrokové sazby neustále klesají a podle serveru Fincentrum Hypoindex (2015) tomu nebude jinak ani v budoucnu. Dá se tedy předpokládat, že díky klesajícím úrokovým sazbám hypotečních úvěrů porostou objemy těchto úvěrů a tím i celkové úvěry domácnostem.

Výše průměrných reálných mezd se sice jako významná proměnná nepotvrdila, ale dá se předpokládat, že jistě bude hrát také důležitou roli při rozhodování domácností o tom, zda si úvěr vezmou či nikoliv. Pokud by byla například provedena analýza pouze pro hypoteční úvěry, s velkou pravděpodobností by i proměnná Mzdy byla v takovém modelu významná. To dokazují některé práce zaměřené na regresní analýzu hypotečních úvěrů. (Langerová, 2012; Bajerová, 2014)

V případě výše zkoumaného vícerozměrného modelu by mohla být nevýznamnost tohoto parametru vysvětlena tak, že je zkoumána celková zadluženost a v té jsou zahrnuty i spotřebitelské úvěry, které nemusí být mzdou až tak ovlivňovány. Pokud například domácnost ihned potřebuje peníze na nákup nové pračky nebo ledničky, nebude se pravděpodobně rozhodovat podle toho jaké má momentálně příjmy. Kdežto u úvěrů na bydlení jde o dlouhodobou investici a také důležitější rozhodnutí, kde lidé své příjmy samozřejmě více zvažují.

I objemy mezd by měly podle Ministerstva financí (2015) nadále růst, což taky může nahrávat dalšímu zadlužování domácností.

Následující tabulka obsahuje makroekonomické predikce vybraných faktorů pro roky 2015 a 2016.

Tab. 14 Makroekonomická predikce

Makroekonomický indikátor	2014	2015	2016
Hrubý domácí produkt (růst v %)	2,0	2,7	2,5
Míra nezaměstnanosti (průměr v %)	6,1	5,7	5,5
Objem mezd a platů (růst v %)	3,1	4,0	4,1

Zdroj: Ministerstvo financí České republiky, 2015

Z tabulky lze stejně jako z výše uvedených grafů posoudit budoucí vývoj úvěrů domácnostem. Růst ekonomiky doprovázený klesající nezaměstnaností a rostoucími mzdami bude pozitivně působit na finanční situaci domácností a dá se očekávat, že spotřebitelé budou více utrácet, s čímž souvisí i čerpání úvěrů.

6.3 Shrnutí výsledků

Výsledný vícerozměrný regresní model byl vysvětlen na přibližně 80 %, a to vysvětlujícími proměnnými průměrná úroková sazba a míra nezaměstnanosti. 80 % je sice celkem vysoká hodnota, ale i tak lze tvrdit, že z 20 % by na objem úvěrů domácnostem mohlo mít vliv plno dalších faktorů.

Mezi tyto faktory by mohly být zařazeny například ceny nemovitostí, které mají určitě také vliv při rozhodování lidí o pořízení nemovitosti prostřednictvím hypotéky.

Dalším významným faktorem je bezpochyby reklama. Silný marketing poskytovatelů úvěrů může na spotřebitele vyvíjet psychologický tlak, kdy nemít určitý spotřební předmět znamená nebyť. V médiích i tisku se denně setkáváme s reklamami, které lákají spotřebitele na výhodné podmínky úvěru.

S tím může souviset i neustálé ulehčování vyřízení úvěru. Administrativa s tímto spojená je zjednodušována a zkracují se i doby od podání žádosti o úvěr do vyřízení úvěru. Cizí peníze jsou domácnostem stále dostupnější.

Vliv na čerpání úvěrů mohou mít i různé legislativní změny, demografický vývoj, vliv přírodních katastrof, nálada na finančních trzích a další faktory nejen ekonomické ale i sociální a psychologické.

Zahrnout veškeré proměnné do modelu by bylo náročné kvůli nedostupnosti některých dat a vyžadovalo by to hlubší analýzy celé problematiky.

Na základě zjištěných výsledků mohla být provedena slovní predikce. Je předpokládán i nadále rostoucí trend zadluženosti domácností.

S tím však můžou souviset i rizika uvedená v teoretické části, a to neschopnost domácností dostát svým závazkům, které mohou vyústit v problémy jako je osobní bankrot či exekuce. Makroekonomický výhled totiž vypadá pozitivně, ale některé domácnosti by mohly přecenit své síly a špatně vyhodnotit svou současnou finanční situaci. Proto se následující kapitola bude věnovat doporučením týkajících se finanční gramotnosti.

6.4 Doporučení pro zvyšování finanční gramotnosti

V literárním přehledu byl na základě zahraničních odborných článků vymezen vztah mezi zadlužeností a finanční gramotností. Také byl uveden přehled téměř všech provedených průzkumů finanční gramotnosti v ČR, kde bylo zjištěno, jak si čeští občané vedou v jednotlivých oblastech. Výsledky nebyly většinou příliš uspokojivé a poukázaly na velké rezervy finančního vzdělávání.

Proto se pokusím navrhnout doporučení, která by mohla zvýšit nejen finanční gramotnost české populace, ale i zájem o výuku této problematiky.

- **Zavedení samostatného předmětu do výuky na středních školách**

Výuka finanční gramotnosti je v současné době v režii jednotlivých škol a je jen na nich, kdy a kam tuto oblast zařadí. Většinou bývá zařazena jako průřezové téma do předmětů jako je matematika, občanská výchova, základy společenských věd, apod. To však vede k tomu, že probíraná látka je rozkouskována do několika předmětů, probírá se jen okrajově a není na ni kladen takový důraz.

Zavedení předmětu, který by se plně věnoval finanční gramotnosti, by tak mohlo být užitečné především na středních školách. Někteří starší studenti se totiž již běžně potýkají se starostmi, jako je zakládání studentských účtů, podepisování dohod o provedení práce, apod. Vyučovaná problematika se tak dá využít přímo v reálném životě studentů.

Dále z výše zmíněného vyplývá, že předmět by měl být vyučován na praktických příkladech. Ty může vyučující čerpat například na stránkách České národní banky v sekci ČNB pro všechny, kde jsou uvedeny různé příběhy zabývající se tematikou spotřebitelských půjček, leasingu, hypoték, ale i neschopnosti splácet a východisky předlužené domácnosti. Ty si může vyučující nastudovat a poté vysvětlovat problém studentům a debatovat s nimi, kde udělal spotřebitel chybu.

- **Školení pedagogů nebo využívání externích lektorů**

Kritickým bodem při zvyšování úrovně finanční gramotnosti jsou právě nedostatečné znalosti a zkušenosti těch, kteří by měli o financích učit, tedy vlastních pedagogů škol. Z posledního uvedeného průzkumu České bankovní asociace vyplynulo, že se ředitelé škol shodují na výhodách externích lektorů, kteří mají právě praktické zkušenosti z oblasti financí, ale naopak nemusí mít až takové zkušenosti se samotnou výukou. Také obava z komerčnosti odrazuje od zařazení externistů do výuky.

Proto bych doporučila využívání služeb především obecně prospěšných organizací, ať už pro školení vlastních pedagogů nebo pořádání různých přednášek pro studenty. Například společnost Yourchance, o. p. s. provozuje portál „Finanční gramotnost do škol“, na kterém nabízí kurzy, workshopy a semináře pro školy, firmy i dětské domovy.

Také společnost Finanční gramotnost, o. p. s. je nestátní nezisková organizace, která získala v roce 2014 akreditaci od Ministerstva školství, mládeže a

tělovýchovy k provádění vzdělávacích programů jako je Finanční gramotnost pro učitele MŠ a Finanční gramotnost pro pedagogy ZŠ a SŠ.

- **Zvyšování interaktivity výuky**

O využívání příkladů z praxe již byla řeč výše. Existuje však plno dalších způsobů, jak výuku oživit, tak aby byla pro žáky a studenty zábavná.

Právě výše zmíněný projekt Finanční gramotnost do škol nabízí na svých stránkách velmi mnoho zajímavých materiálů jak pro základní tak i střední školy. Veškeré materiály jsou veřejně dostupné a jsou to například různé pracovní sady, které obsahují pracovní listy, videa, prezentace a kvízy určené vždy pro probírané téma. Pomocí těchto pomůcek jsou žáci aktivně zapojováni do výuky a určitě bych doporučila tento materiál alespoň jako inspiraci.

Další možností jsou hry, které mohou simulovat reálné situace v životě. Například hra Finanční svoboda je desková hra, ve které se hráči v průběhu 30 let snaží splnit cíle mladé rodiny. Jsou zde využívány produkty jako stavební spoření nebo hypotéky a musí se čelit nástrahám reálného života jako je zvýšení daní, ztráta zaměstnání nebo propady na burze. Nevýhodou této hry je však její časová náročnost, proto by bylo vhodné zařadit ji například do období před prázdninami, při různých akcích školy nebo i na různé lyžařské výcviky, výlety nebo se dá využít i na dětských táborech mimo školu.

Za velmi užitečné považuji zadávání samostatných domácích úkolů či projektů, ve kterých by studenti měli za úkol vyhledávat různé informace o finančních produktech, poplatcích bank, apod. a následně by je na hodině prezentovali. Jednak by se naučili hledat si informace a zpracovat je, a také by si tyto informace lépe zapamatovali.

- **Informovat o dalších možnostech rozvoje finanční gramotnosti**

Televizní pořady, noviny, webové stránky, mobilní aplikace. Existuje mnoho dalších způsobů jak se vzdělávat i mimo školu a hlavně po dokončení školy. Proto považuji za důležité informovat studenty o těchto možnostech.

Především využívání mobilních aplikací mi připadne zajímavé a dalo by se zařadit k tématu rozpočtu domácnosti nebo například zahrnout do výuky informačních technologií. Aplikace vytvořené pro správu osobních financí mohou být v dnešním světě chytrých telefonů výborným pomocníkem.

Například aplikace Wallet, Money lover, Financisto nebo Spendee patří mezi nejrozšířenější a poskytují správu jednotlivých účtů, transakcí, nákupních seznamů, příjmů a výdajů, umožní ukládat vyfocené účtenky s polohou, kde byla transakce uskutečněna a navíc dokáží vytvářet přehledné statistiky, grafy, tabulky a generovat reporty za různá období, takže má uživatel o svých financích opravdu podrobný přehled. Aplikace jsou dostupné zdarma, avšak některá rozšíření jsou zaplatněna.

Podobnou možností je například využívání různých funkcí v programu Excel, které se dá také zařadit do předmětu informatika. A studenti se tak mohou naučit například sestavovat rozpočet. Vhodnou pomůckou může být publikace Finanční gramotnost: Výpočty v Excelu (Bárta, 2014), ve které jsou vy-

světlovány pojmy jako rodinný rozpočet, roční procentní sazba nákladů (RPSN), úrokové procento, způsoby úročení, doba splatnosti, atd. K těmto pojmům jsou v ní návody na zpracování v programu Excel. Tato kniha je určena pro širokou veřejnost a není tedy školní učebnicí. Proto by bylo dobré, aby si pedagog nejprve sám problematiku nastudoval a vyzkoušel v Excelu a potom studentům látku vysvětlil a zadával jim různé úkoly.

7 Diskuze a závěr

Hlavním cílem bakalářské práce bylo identifikovat faktory působící na zadluženost českých domácností a dále posoudit úroveň finanční gramotnosti občanů ČR a navrhnout možnosti, jak tuto úroveň zvyšovat.

Vztah mezi zadlužeností a finanční gramotností byl identifikován na základě zahraničních studií a odborných článků, ze kterých vyplynula příčinná souvislost mezi těmito dvěma faktory. Tyto studie prokázaly, že zvyšování finanční gramotnosti může pozitivně ovlivnit chování spotřebitelů a působit tak jako prevence před neuváženým zadlužováním.

V empirické části bakalářské práce byl zkoumán vliv jednotlivých faktorů na zadluženost domácností. Tyto faktory byly vybrány na základě literární rešerše a ke zkoumání vztahů mezi proměnnými bylo využito regresní analýzy.

Nejprve byly provedeny jednorozměrné regresní analýzy, kde vysvětlovanou proměnnou byl vždy objem úvěrů poskytnutých bankami domácnostem a vysvětlujícími proměnnými byly postupně HDP, průměrné mzdy, míra nezaměstnanosti a průměrná úroková sazba. U prvních dvou proměnných byl předpokládán pozitivní vztah a u dalších dvou negativní.

V případě jednorozměrné regresní analýzy s vysvětlující proměnnou HDP byl prokázán pozitivní vliv HDP na zadlužování domácností. Tím byl potvrzen i názor Svačiny (2009), že s rostoucím HDP roste i sklon lidí k zadlužování.

Autoři Bukač (2007) a Syrový (2009) tvrdí, že na zadlužování domácností má vliv výše průměrných reálných mezd. Proto byla i tato proměnná zkoumána jednoduchou regresní analýzou. Výsledky potvrdily opět pozitivní vztah, tedy že pokud se průměrné mzdy zvyšují, roste objem úvěrů domácnostem.

Další vysvětlující proměnnou byla míra nezaměstnanosti. Předpokladem pro zařazení tohoto faktoru bylo, že v případě rostoucí míry nezaměstnanosti roste i obava lidí ze ztráty zaměstnání, takže jejich zájem o úvěry klesá. Naopak v případě, že míra nezaměstnanosti klesá, roste objem úvěrů poskytnutých domácnostem. Tento vztah byl jednoduchou regresní analýzou také potvrzen, což bylo v souladu i s tvrzením Svačiny (2011).

Posledním zkoumaným vztahem byl vliv průměrné úrokové míry na úvěry domácnostem. Především klesající úrokové sazby hypotečních úvěrů motivují domácnosti k čerpání úvěrů. Po provedení regresní analýzy byl potvrzen výrok autorů Hrušové (2015) a Zámečníka (2014), tedy že s klesající úrokovou sazbou roste objem úvěrů domácnostem a opačně v případě, že bude úroková sazba růst, bude zájem o tyto úvěry klesat, neboť se budou jevit dražší a více zatěžovat rozpočet rodiny.

Po provedení jednorozměrných analýz jsem se rozhodla provést analýzu více-rozměrnou, tedy zahrnout všechny výše zmíněné proměnné do jednoho modelu.

Hned v prvním kroku se faktory HDP a průměrné mzdy projeví jako statisticky nevýznamné a navíc mezi nimi byla detekována kolinearita. To se dalo očekávat, neboť už z literárního přehledu vyplynulo, že HDP ovlivňuje úvěry právě pro-

střednictvím mezd, tedy nepřímo. Proto byla tato proměnná vynechána, avšak ani poté se průměrné mzdy nepotvrdily jako statisticky významné.

To může být vysvětleno dvěma způsoby. Prvním z nich je, že při klesajících příjmech nedokáže domácnost ušetřit dostatek peněz a je nucena si vzít spotřebitelský úvěr na nečekané výdaje. Druhým vysvětlením může být, že naopak při rostoucí reálné mzdě si od určité výše této mzdy nemusí domácnost brát úvěr vůbec, neboť na věci, které potřebuje, si našetří ze svého příjmu. Významnost tohoto parametru by se zřejmě potvrdila v modelu, kde by vysvětlovanou proměnnou byly pouze hypoteční úvěry.

Konečný model byl tedy vysvětlen pouze mírou nezaměstnanosti a úrokovou sazbou, a to jen na 80 %. Z 20 % mají tedy na objem úvěrů domácnostem vliv i jiné faktory, kterými mohou být například ceny nemovitostí, neboť hypoteční úvěry tvoří největší část celkové zadluženosti domácností. Dále také silný marketingový tlak poskytovatelů úvěrů, různé legislativní změny, demografický vývoj obyvatel a další faktory nejen ekonomické, ale i sociální a psychologické.

Po provedené analýze a získání výsledků se nabízela otázka, jak se tedy bude zadlužování domácností vyvíjet do budoucna. Podle makroekonomického výhledu Ministerstva financí se bude ekonomika vyvíjet pozitivně. HDP by mělo v letošním i příštím roce růst, a s ním i průměrné mzdy. Míra nezaměstnanosti by naopak měla klesat. Podle finančního serveru Hypoindex by se úrokové míry hypotečních úvěrů měly i nadále vyvíjet stejným směrem, tedy klesat. Tyto predikce vedou k závěru, že objem úvěrů domácnostem poroste, tudíž zadluženost domácností se bude i nadále zvyšovat. S tím však může hrozit riziko zvyšujícího se počtu exekucí a insolvenčních řízení.

K eliminaci těchto negativních důsledků zadluženosti (exekuce, osobní bankrot) byly v České republice podniknuty kroky v podobě finančního vzdělávání jako nástroje pro zvyšování finanční gramotnosti, které byly popsány v teoretické části práce. Tyto kroky vedly k tomu, že je v současné době povinnost vyučovat finanční gramotnost na všech středních i základních školách v ČR. Avšak způsob zařazení finanční gramotnosti do výuky je v rukou samotných škol.

Cílem této práce bylo kromě identifikování faktorů působících na zadluženost i stanovení doporučení, která by mohla úroveň finanční gramotnosti zvyšovat.

Prvním z těchto doporučení bylo zavedení samostatného předmětu týkajícího se finanční gramotnosti na střední školy, neboť by bylo možné podat studentům ucelený výklad o této problematice a výuka by nebyla rozdělena napříč několika předměty. Byl by tak na finanční vzdělání kladen větší důraz. Negativem tohoto návrhu může být nedostatečná časová dotace ve školách nebo zavedení předmětu na úkor jiného.

Z provedených průzkumů vyplynulo, že školám dělá starosti také nedostatek vlastních kvalifikovaných pracovníků. Posílat pedagogy na školení může být náročné časově a hlavně finančně. Využívání externích lektorů zas může vést ke komerčnosti. Proto dalším návrhem bylo využívat služeb obecně prospěšných společností. Jednak využíváním jejich lektorů na školení apod., ale také tyto organizace nabízejí na svých webových stránkách různé volně dostupné materiály pro výuku,

což souvisí s dalším navrženým doporučením. Tím bylo zvyšování interaktivity výuky, což znamená využívání praktických příkladů, různých pomůcek, kvízů a her.

Za velmi vhodné považuji informovat studenty a žáky o dalších možnostech rozvoje finanční gramotnosti a celkově výuku koncipovat tak, aby studentům sloužila do budoucna, vybudovat u nich například návyk vést si osobní rozpočet, s čímž souvisí i tvoření rezerv. Proto jsem navrhla využívání zdarma dostupných mobilních aplikací, které by mohly být pro studenty zajímavé.

Aby bylo možné sledovat, jak se úroveň finanční gramotnosti vyvíjí, navrhla bych na závěr doporučení pro každoroční průzkumy, přičemž by měly být prováděny vždy stejnou organizací a stejnou metodikou. Tyto výsledky by se pak daly mezi sebou porovnávat, mohla by se tvořit statistika a sledovat, zda jsou podniknuté kroky v rámci rozvoje finanční gramotnosti účinné či nikoliv.

8 Literatura

- ANTOŠ, O. *Vývoj zadluženosti českých domácností: Odborná studie finančního serveru Měšec.cz*. [online]. Praha, 2006, s. 5-6 [cit. 2015-03-22]. Dostupné z: http://i.iinfo.cz/urs-att/Studie_o_zadlulenosti_ceskych_domacnosti_2006-1-116048262929820.pdf
- ATKINSON, A., MESSY, F. *Measuring Financial Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions. OECD Publishing, 2012. Dostupné také z: <http://www.oecd-ilibrary.org/content/workingpaper/5k9csfs90fr4-en?crawler=true&mimetype=application/pdf>
- BAJEROVÁ, L. *Faktory ovlivňující objem hypotečních úvěrů v letech 2002-2012* [online]. Brno, 2014 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://is.mendelu.cz/zp/index.pl?podrobnosti=63437>. Diplomová práce. Mendelova univerzita v Brně, Provozně ekonomická fakulta.
- BERNHEIM, D., GARRET, D., MAKI, D. *Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates*. Journal of Public Economics [online]. 2001, roč. 80, č. 3, s. 436-466 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www-siepr.stanford.edu/workp/swp97012.pdf>
- BUKAČ, P. *Americká hypotéka – spása nebo cesta do pekel?* Hypoindex.cz [online]. 2012 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/americka-hypoteka-undefined-spasa-nebo-cesta-do-pekeln/>
- BUKAČ, P. *Mzdy rychle rostou. Je to dobře, nebo špatně?* Měšec.cz [online]. 2007 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/clanky/mzdy-rychle-rostou-je-to-dobre-nebo-spatne/>
- COLE, S., SAMPSON, T., ZIA, B. *Prices or Knowledge? What Drives Demand for Financial Services in Emerging Markets?*. The Journal of Finance [online]. 2011, s. 1933-1967 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.ifmrlead.org/cmfwp-content/uploads/2011/08/09-117.pdf>
- CREDITREFORM, S. R. O. *Tisková informace: Vývoj insolvenčí v České republice v roce 2014* [online]. Praha, 2015 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.creditreform.cz/fileadmin/user_upload/CR-International/local_documents/cz/Presseartikel/Insolvence_2014.pdf
- CREDITREFORM, S. R. O. *Tisková informace: Vývoj insolvenčí v České republice v roce 2013* [online]. Praha, 2014 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.creditreform.cz/novinky-downloads/vyvoj-insolvenci-v-cr.html>
- CREDITREFORM, S. R. O. *Tisková informace: Vývoj insolvenčí v České republice v roce 2012* [online]. Praha, 2013 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.creditreform.cz/fileadmin/user_upload/CR-International/local_documents/cz/documents/1_TZ_Insolvence_2012_CZ.pdf
- CREDITREFORM, S. R. O. *Tisková informace: Vývoj insolvenčí v České republice v roce 2011* [online]. Praha, 2012 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z:

- [http://www.creditreform.cz/fileadmin/user_upload/CR-
Internatio-
nal/local_documents/cz/Presseartikel/Vyvoj_insolvenci_v_Ceske_republice_v_
roce_2011.pdf](http://www.creditreform.cz/fileadmin/user_upload/CR-Internatio-
nal/local_documents/cz/Presseartikel/Vyvoj_insolvenci_v_Ceske_republice_v_
roce_2011.pdf)
- ČESKÁ BANKOVNÍ ASOCIACE. *Banky a fakta* [online]. 2014 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: https://www.czech-ba.cz/sites/default/files/cba_banky_a_fakta_8-2014_-_uvery.pdf
- ČESKÁ BANKOVNÍ ASOCIACE. *Česká populace není finančně gramotnější než před 9 lety* [online]. 2015 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: https://www.czech-ba.cz/sites/default/files/150306_tz_emw_final.pdf
- ČESKÁ BANKOVNÍ ASOCIACE. *Projekt finančního vzdělávání bankovních klientů* [online]. 2006 [cit. 2015-05-11]. Dostupné z: https://www.czech-ba.cz/sites/default/files/down_231.pdf
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD – SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Úvěry domácnostem se selháním* [online]. 2015 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=27370
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD - SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Celkové zadlužení domácností* [online]. 2015 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=1538&p_strid=AAD&p_lang=CS
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD - SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Hlavní ukazatele* [online]. 2015 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.STROM_SESTAVY?p_strid=AAD&p_sestuid=&p_lang=CS
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD - SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Úvěry klientské: Metodický list* [online]. [cit. 23.3.2015]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/docs/ARADY/MET_LIST/tuvob_cs.pdf
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD - SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Zadlužení domácností - banky a družstevní záložny* [online]. 2015 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=1539&p_strid=AAD&p_lang=CS
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD - SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Zadlužení domácností - ostatní finanční instituce* [online]. 2015 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=1540&p_strid=AAD&p_lang=CS
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD - SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Zadluženost domácností: Metodický list* [online]. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/docs/ARADY/MET_LIST/zadldom_cs.pdf
- ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Mezinárodní šetření PISA 2012: Finanční gramotnost patnáctiletých žáků* [online]. Praha, 2014 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z:

- <http://www.csicr.cz/getattachment/d109240a-bacd-4409-9366-58c45a2300a1>
- DENFINANCNIGRAMOTNOSTI.CZ. *Mezigenerační test finanční gramotnosti: Mladí zklamali, nejohroženější skupinou jsou senioři*. [online]. 2011 [cit. 2015-05-13]. Dostupné z: <http://www.denfinancnigramotnosti.cz/pro-media/mezigeneracni-test-financni-gramotnosti:-mladi-zklamali,-nejohrozenejsi-skupinou-jsou-seniori-177>
- DISNEY, R., GATHERGOOD, J. *Financial literacy and indebtedness: New evidence for UK Consumers*. The University of Nottingham, 2011.
- DUBSKÁ, D. *České domácnosti dluží bilion*. Český statistický úřad [online]. 2010 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>
- DUBSKÁ, D. *Domácnosti v ČR: příjmy, spotřeba, úspory a dluhy v letech 1993 až 2012*. Český statistický úřad [online]. 2013 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/9500181682/\\$File/115911a%20s%20lit.pdf](http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/9500181682/$File/115911a%20s%20lit.pdf)
- DUBSKÁ, D. *Úspory a zadluženost: očitly se české domácnosti v dluhové pasti?*. Český statistický úřad [online]. 2008 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/95003FC025/\\$File/115108k01.pdf](http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/t/95003FC025/$File/115108k01.pdf)
- DVOŘÁK, P. *Finanční gramotnost: Tempo a struktura zadlužování českých domácností*. Praha, 2012. [cit. 2015-03-23] Dostupné z: <http://nf.vse.cz/wp-content/uploads/Dvo%C5%99%C3%A1k-Pavel1.pdf>. Vysoká škola ekonomická v Praze. Soutěžní práce do Soutěže o cenu děkana Národohospodářské fakulty VŠE.
- DVOŘÁKOVÁ, Z., SMRČKA, L., A KOL. *Finanční vzdělávání pro střední školy: se sbírkou řešených příkladů na CD*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2011, 312 s. ISBN 978-80-7400-008-9.
- EXEKUTORSKÁ KOMORA ČESKÉ REPUBLIKY. *V Česku je bezmála milion lidí a firem v exekuci* [online]. 2014 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://ekcr.cz/1/aktuality-pro-media/1569-v-cesku-je-bezmala-milion-lidi-a-firem-v-exekuci-16-4-2014?w=>
- FINANCE.CZ. *Počet exekucí klesá, pomáhá i oddlužení* [online]. 2014 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/416797-pocet-exekuci-klesa-pomaha-i-oddluzeni/>
- GERARDI, K., GOETTE, L., MEIER, S. *Financial Literacy and Subprime Mortgage Delinquency: Evidence from a Survey Matched to Administrative Data*. Working Paper Series (Federal Reserve Bank of Atlanta) [online]. 2010, s. 1-53 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/70651/1/637330404.pdf>
- HESOVÁ, A., ZELENDOVÁ, E. *Finanční gramotnost ve výuce: metodická příručka*. 1. vyd. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení

- pro další vzdělávání pedagogických pracovníků (NÚV), divize VÚP, 2011, 59 s. ISBN 978-80-86856-74-2.
- HRADIL, D. *Shrnutí hlavních výstupů z měření finanční gramotnosti obyvatel ČR: Tisková konference k projektu Měření finanční gramotnosti obyvatel ČR* [online]. 2010 [cit. 2015-05-13]. Dostupné z: <http://www.psfv.cz/cs/pro odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>
- HRUŠOVÁ, M. *Fincentrum Hypoindex březen 2015: Úrokové sazby se propadly na 2,16 %*. [online]. 2015 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/fincentrum-hypoindex-brezen-2015-urokove-sazby-se-propadly-na-2-16/>
- HRUŠOVÁ, M. *Fincentrum Hypoindex leden 2015: Dno úrokových sazeb stále v nedohlednu*. Hypoindex.cz [online]. 2015 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/fincentrum-hypoindex-leden-2015-dno-urokovych-sazeb-stale-v-nedohlednu/>
- HRUŠOVÁ, M. *Fincentrum Hypoindex únor 2015: Sazby klesají a lidé si půjčují vyšší částky*. Hypoindex.cz [online]. 2015 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/fincentrum-hypoindex-unor-2015-sazby-klesaji-a-lide-si-pujcuji-vyssi-castky/>
- INGPOJISTOVNA.CZ. *Češi financím rozumí stále méně, sázejí na intuici* [online]. 2012 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <https://www.ingpojistovna.cz/tiskove-centrum/tiskove-zpravy/cesi-financim-rozumi-stale-mene-sazeji-na-intuici.html>
- INGPOJISTOVNA.CZ. *Češi mají poměrně vysoké finanční „sebevědomí“. Jejich skutečné vědomosti jsou však o poznání horší*. [online]. 2011 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <https://www.ingpojistovna.cz/tiskove-centrum/tiskove-zpravy/cesi-maji-pomerne-vysoke-financni-sebevedomi-jejich-skutecne-vedomosti-jsou-vsak-poznani-horsi.html>
- INSOLVENČNÍ ZÁKON. *Obecné informace: Oddlužení* [online]. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://insolvencni-zakon.justice.cz/obecne-informace/oddluzeni.html>
- KOCIÁNOVÁ, H. *Finanční gramotnost v kostce, aneb, Co Vás neměl kdo naučit*. Olomouc: ANAG, 2012, 151 s. ISBN 978-80-7263-767-6.
- LANGEROVÁ, M. *Identifikace faktorů ovlivňujících objem nově poskytnutých úvěrů na bydlení v ČR* [online]. Brno, 2012 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://is.mendelu.cz/zp/index.pl?podrobnosti=43371>. Bakalářská práce. Mendelova univerzita v Brně, Provozně ekonomická fakulta.
- LILICO, A. *Household indebtedness in the EU*. [online]. Brussels, 2010, s. 6-7 [cit. 2015-03-22]. Dostupné z: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2010/433453/I_POL-JOIN_NT%282010%29433453_EN.pdf
- LUSARDI, A., MITCHELL, O. *The economic importance of financial literacy: Theory and evidence*. National Bureau of Economic Research, 2013.

- LUSARDI, A.; TUFANO, P. *Debt literacy, financial experiences, and overindebtedness*. National Bureau of Economic Research, 2009.
- MARKOVÁ, L. Ekonomické aspekty zadlužování. In: ONDŘEJ, J., A KOL. *Zadlužení - fenomén současnosti*. 1. vyd. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, 2012, s. 14-33. ISBN 978-80-86744-92-6.
- MARTÍNKOVÁ, E. *(Ne)máte peníze: co s tím?: slabikář rodinných financí*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003, 151 s. ISBN 80-7200-482-4.
- MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Makroekonomická predikce - duben 2015* [online]. 2015 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/prognozy/makroekonomicka-predikce/2015/makroekonomicka-predikce-duben-2015-21118>
- MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. 2010 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/knihovna-koncepci/financni-vzdelavani/narodni_strategie_financniho_vzdelavani_mf2010.pdf
- MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Výzkumy k finanční gramotnosti* [online]. 2012 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financni-gramotnosti-9406>
- MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Finanční vzdělávání* [online]. 2014 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/vzdelavani/financni-vzdelavani>
- MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Hlavní závěry výzkumu veřejného mínění na téma finanční gramotnost* [online]. 2007 [cit. 2015-05-13]. Dostupné z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>
- MINISTERSTVO FINANCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *Rámcová politika Ministerstva financí v oblasti ochrany spotřebitele na finančním trhu*. [online]. 2007 [cit. 2015-05-16]. Dostupné také z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/strategicke-dokumenty>
- MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY. *Čeští žáci jsou ve finanční gramotnosti nadprůměrní*. [online]. Praha, 2014 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/cesti-zaci-jsou-ve-financni-gramotnosti-nadprumerni>
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD). *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies* [online] 2005 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/2105101e.pdf?expires=1431636510&id=id&accname=ocid72027156&checksum=45912E81EB735B4FFC66840FB9343A19>
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD). *PISA 2012: Konceptní rámec finanční gramotnosti* [online]. 2012 [cit. 2015-05-14]. Dostupné

- z: <http://www.csicr.cz/getattachment/d91da612-ae8-492a-9304-86bd786a3b85>
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD). *Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness* [online]. 2005 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf>
- PARTNERS.CZ. *Den finanční gramotnosti: Devět z deseti Čechů se považuje za finančně zodpovědné* [online]. 2013 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.partners.cz/cs/media/tiskove-zpravy/den-financni-gramotnosti/den-financni-gramotnosti-devet-z-deseti-cechu-se-povazuje-za-financne-zodpovedne/>
- PARTNERS.CZ. *Výzkum DFG: Finanční gramotnost žáků je před výukou malá až nulová* [online]. 2014 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: <http://www.partners.cz/cs/media/tiskove-zpravy/den-financni-gramotnosti/vyzkum-dfg-financni-gramotnost-zaku-je-pred-vyukou-mala-az-nulova/>
- PISA 2012: PROGRAM PRO MEZINÁRODNÍ HODNOCENÍ ŽÁKŮ. *PISA 2012: Koncepční rámec finanční gramotnosti* [online]. 2013 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/getattachment/25a11059-9aed-4bb5-a17b-32938f6dc43a>
- PSFV.CZ. *Měření úrovně finanční gramotnosti* [online]. [cit. 2015-05-11]. 2014 Dostupné z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>
- PSFV.CZ. *Strategické dokumenty*. [online]. 2014 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/strategicke-dokumenty>
- SDRUŽENÍ SPES. *Formy pomoci předluženým občanům: Manuál pro školení sociálních pracovníků nevládních neziskových organizací a charit*. Praha, 2007. [cit. 2015-03-22]. Dostupné z: <http://www.pomocsdluhy.cz/pdf/prirucka.PDF>
- SIMAR.CZ. *Průzkum České spořitelny: Zájem lidí o finanční osvětu je malý, pomoci* [online]. 2012 [cit. 2015-05-14]. Dostupné z: http://www.simar.cz/assets/media/Clanky/TZ_MB_Pr%C5%AFzkum%20a%20FV.pdf
- SMRČKA, L. *Rodinné finance: ekonomická krize a krach optimismu*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010, 538 s. ISBN 978-80-7400-199-4.
- SMRČKA, L. *Osobní a rodinné finance: (svět rodinných financí - jak spořit a rozmnožovat majetek)*. 1. vyd. Praha: Professional Publishing, 2007, 257 s. ISBN 978-80-86946-41-2.
- STEM/MARK, A. S. *FINANČNÍ GRAMOTNOST V ČR: Kvantitativní výzkum – Finanční gramotnost obyvatel ČR* [online]. 2010 [cit. 2015-05-13]. Dostupné z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>

- STEM/MARK, A. s. *FINANČNÍ GRAMOTNOST: Kvantitativní výzkum pro MF ČR* [online]. 2007 [cit. 2015-05-13]. Dostupné z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>
- ŠVAČINA, L. *Jak ovlivňuje nezaměstnanost zájem o hypotéky?* Hypoindex.cz [online]. 2011 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/jak-ovlivnuje-nezamestnanost-zajem-o-hypoteky/>
- ŠVAČINA, L. *Jak spolu souvisí HDP a hypotéky?* Hypoindex.cz [online]. 2009 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/jak-spolu-souvisi-hdp-a-hypoteky/>
- SVATOŠOVÁ, M. *Finanční gramotnost v ČR: Tisková konference MF a ČNB* [online]. 2010 [cit. 2015-05-13]. Dostupné z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/mereni-urovne-financni-gramotnosti>
- SYROVÝ, P. *Financování vlastního bydlení*. 5., zcela přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009, 143 s. Osobní a rodinné finance. ISBN 978-80-247-2388-4.
- Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách*. Společný dokument Ministerstva financí ČR, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstva průmyslu a obchodu ČR vypracovaný na základě usnesení vlády č. 1594 ze dne 7. prosince 2005 [online]. 2007 [cit. 2015-05-16]. Dostupné také z: <http://www.psfv.cz/cs/pro-odborniky/strategicke-dokumenty>
- TEPLÝ, P., A KOL. *Navigátor bezpečného úvěru*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2013, 198 s. ISBN 978-80-246-2287-3.
- VYBÍHAL, V., A KOL. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Cofet, 2011, 416 s. ISBN 978-809-0439-610.
- ZÁMEČNÍK, P. *Kolik platíme za úvěry podle ČNB*. Hypoindex.cz [online]. 2014 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.hypoindex.cz/kolik-platime-za-uvery-podle-cnb/>
- ZAMRAZILOVÁ, E. *Finanční gramotnost: základ individuální zodpovědnosti občanů*. Česká národní banka [online]. 2010 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro-media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/zamrazilova_20100114_vse.pdf
- ZAVADILOVÁ, T. *Trh se spotřebitelskými úvěry vysychá*. E15.cz: Zprávy [online]. 2012 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://zpravy.e15.cz/byznys/finance-a-bankovnictvi/trh-se-spotrebitelskymi-uvery-vysycha-752193>

Legislativní dokumenty:

- Usnesení vlády ČR č. 1594/2005, o zlepšení podmínek v bankovním sektoru
- Vyhláška č. 314/2013 Sb., o předkládání výkazů České národní bance osobami, které náleží do sektoru finančních institucí
- Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů
- Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)
- Zákon č. 190/2004 Sb., o dluhopisech

Zdroje dat použitých v empirické části:

- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD – SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Čtvrtletní HDP: stálé ceny* [online]. 2015 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=28828&p_strid=ACCAAB&p_lang=CS
- ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA: ARAD – SYSTÉM ČASOVÝCH ŘAD. *Úrokové sazby MFI - nové obchody (sazby a objemy)* [online]. 2015 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cnb/STAT.ARADY_PKG.PARAMETRY_SESTAVY?p_sestuid=19589&p_strid=AAAF&p_lang=CS
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Mzdy, náklady práce - časové řady* [online]. 2015 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/pmz_cr
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Zaměstnanost, nezaměstnanost - časové řady* [online]. 2015 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/zam_cr
- EUROSTAT. *HICP (2005=100): monthly data* [online]. 2015 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_hicp_midx

Přílohy

A Použitá data

Tab. 15 Data využitá ve vlastní práci, neupraveno

Období	Objem úvěrů domácnostem (mil. Kč)	HDP ve stálých cenách (mil. Kč)	Průměrná mzda (Kč)	Míra nezaměstnanosti (%)	Průměrná úroková sazba (%)	HICP*
1Q/2004	26683,8	760240	16231	8,7	7,55	97,8
2Q/2004	36776,5	819661	17223	8,2	7,18	98,5
3Q/2004	34960,9	838305	17190	8,2	7,33	98,8
4Q/2004	37958,7	875699	19183	8,2	7,56	98,7
1Q/2005	32383,6	807050	17067	8,4	7,13	99,2
2Q/2005	49050,3	880376	18112	7,8	6,57	99,7
3Q/2005	44801,0	892702	18203	7,8	6,30	100,4
4Q/2005	57181,4	925979	19963	7,8	6,54	100,8
1Q/2006	52491,6	866925	18270	8,0	6,32	101,6
2Q/2006	69299,3	935345	19300	7,1	6,28	102,1
3Q/2006	66867,5	953086	19305	7,0	6,16	102,8
4Q/2006	79138,4	991850	21269	6,5	6,66	101,9
1Q/2007	70447,8	917754	19687	6,0	6,38	103,3
2Q/2007	94489,8	984685	20740	5,3	6,19	104,8
3Q/2007	81049,9	1004269	20721	5,1	6,58	105,5
4Q/2007	88932,1	1047691	22641	4,8	7,01	106,9
1Q/2008	71324,2	951328	21632	4,7	7,48	111,1
2Q/2008	89331,7	1027182	22246	4,2	7,58	111,8
3Q/2008	84669,5	1043737	22181	4,3	7,56	112,3
4Q/2008	73401,1	1039354	24309	4,4	7,83	111,6
1Q/2009	59195,0	912042	22108	5,8	8,10	112,7
2Q/2009	73116,6	966052	22796	6,3	7,70	112,9
3Q/2009	62872,7	981688	23091	7,3	7,81	112,2
4Q/2009	60874,3	1005165	25418	7,2	7,82	111,6
1Q/2010	48977,5	916873	22738	8,0	7,86	113,1
2Q/2010	62553,2	995994	23504	7,1	7,03	113,9
3Q/2010	57689,5	1003777	23600	7,1	7,02	114,0
4Q/2010	59454,8	1037007	25591	6,9	6,87	113,8
1Q/2011	55594,1	947372	23372	7,2	6,94	115,3
2Q/2011	70176,9	1018450	24116	6,7	6,39	116,0
3Q/2011	63635,7	1020983	24107	6,5	6,45	116,4
4Q/2011	73799,7	1044487	26211	6,4	6,01	117,0
1Q/2012	60228,7	952099	24131	7,1	6,20	119,9
2Q/2012	69039,6	1006796	24627	6,7	6,17	120,4
3Q/2012	62790,1	1007134	24439	7,0	6,21	120,4
4Q/2012	70859,0	1032674	27055	7,2	5,94	120,4
1Q/2013	60417,3	925925	24013	7,4	6,36	121,9
2Q/2013	85080,3	993141	24917	6,7	5,84	122,2
3Q/2013	79111,8	1010360	24778	6,9	5,83	121,8
4Q/2013	83670,6	1041220	26591	6,7	5,75	121,8
1Q/2014	75900,8	946859	24817	6,8	6,05	122,3
2Q/2014	94068,7	1014326	25492	6,0	5,53	122,5
3Q/2014	89286,4	1035330	25213	5,9	5,36	122,7
4Q/2014	90979,4	1053211	27200	5,8	5,33	122,3

Zdroj: Česká národní banka, Český statistický úřad, Eurostat, 2015

* Harmonizovaný index spotřebitelských cen